

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Terijoen rajaseudun rauhaton rannikko

Se oli ajelehtinut Terijoen hiekkarannalle raskaan tuulen työntämänä yön hämärissä. Iso mustanpuhuva ruostunut rautapallo lojui vedenrajassa. Siitä sojotti useita jyrkeviä ulokkeita. Sarvimiina, olisivat vanhemmat ihmiset sanoneet ammuksen nähtyään. Paikalle sattuneelle kuudelle koulupojalle löytö oli kuitenkin uteliaisuutta kiihottanut aarre, jota ryhdyttiin kuumeisesti avaamaan kopsuttamalla ja puukolla rapsuttamalla. Miinan tutkimisen alkaessa kolme pojista juoksi etäämmäksi, mutta orpo-Aarne ja inkeriläisen pakolaisperheen kaksi poikaa jäivät tutkimaan kapinetta. Silloin se räjähti.¹

Terijoen hiekkarannat kiinnittyvät suomalaisten muistoissa lyhyen 1930-luvun² merikylpylöihin ja auringon kuumentamille hiekoille, mutta itäisen Suomenlahden navakat tuulet toivat aaltojen mukana rantaan muutakin kuin vilvoittavaa vettä.

Tässä artikkelissa esittelen ja arvioin Suomenlahden itäisimmän rannikon, ennen muuta Terijoen seudun, 1900-luvun alkuvuosikymmenille ajoittuvien yhteiskunnallisten tilojen ja luonnonympäristön muutoksia. Vesiluonto piiritti Terijokea avaten koko pitäjän pituudelta aavan näkymän länteen Suomenlahdelle ja lounaisessa kulmassa siintävään Kronstadtin linnoitukseen³, josta pimeään tullen vilkkui punainen majakkavallo kuin Sauronin silmä. Suuresta itänaapurista terijokelaisten maat erotti kapea Rajajoki ja Terijoen kirkonkylän halki lipui laiskasti soukka oja, Terijoki. Kunnan itäistä reunaa täplittivät lisäksi Haukijärvi ja Kaukjärvi. Vesiluonto oli näin alati läsnä terijokelaisten arkisessa elämässä, saapumisissa ja lähdöissä, mutta sen lisäksi se visualisoi kansallisissa maisemakuvastoissa⁴ rannikkovyöhykettä Terijoelta Uuraaseen raikkaana merimaisemana ja kultaraamisena ikkunana länteen. Sitä ilmentää Olavi Paavolaisen ihannoiva toteamus, että Kannaksen ranta-alue oli Suomen kaunein ja elämäniloisin rannikko.⁵

Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä rannikkoyhteisöt kokivat kuitenkin valtavan mentaalisen ja yhteiskunnallisen muutoksen, mikä nosti esille rajaseudun pimeän puolen, vastakuvan Paavolaisen maalaamalle onnelliselle

Kannaksen ranta-alueiden sosioekonomista elämää virvoitti keisariaikana Pietarin suurkaupungin meluisa elämänmeno, mutta vuoden 1917 vallankumousten jälkeen rajaseutuja alkoivat painostaa raskaasti bolsevistisen Neuvosto-Venäjän levottomuudet. Kuvassa alueita erottava kahlattavan kapea Suomenlahteen laskeva Rajajoki.

rannikkoelämälle. Synkät pilvet varjostivat seutua ensin hallinnollisen venäläistämiskauden (1908–1917) ja sitäkin synkemmin Venäjän vallankumousten sekä Suomen ja Venäjän sisällissotien raa’an ja sekasortoisen ajanjakson ajan (1917–1922). Turistina seudulla asustellut Ilmari Kianto kirjasi osuvasti ylös 1920-luvun puolivälissä, että itäisen Suomenlahden rannikko muistutti Sargassomerta, ”kadonneitten ja iäksi haaksirikkoutuneiden laivojen, hylkyjen, rumilasten, Noakin arkkiin ja Odysseuksen puuhevosien seutua”.⁶

Raja-alueita ankarasti koetelleiden sisällissotien kiihdyttämä yhteiskunnallinen tila – etniset ja poliittiset jännitteet, elinkeinorakenteen muutokset ja kuumentunut geopoliittinen asema – syöksi Kannaksen rantapaikat nopeasti varakkaiden venäläisturistien lomaparatiisista suljetuksi sotilasalueeksi. Keväällä 1918 tiukasti vartioitu Rajajoen valtakunnanraja moninkertaisine kontrollijärjestelmineen sulki valtatie Pietariin. Raja-alueen erityisyyttä korosti Suomen oloissa poikkeuksellinen sisäinen passijärjestelmä 1918–1925.⁷ Kansalliselle turvallisuudelle ongelmalliseksi muodostunut Terijoki avautui Suomenlahdelle, mutta silläkin suunnalla tuli vuonna 1920 vastaan tiukka raja

Suomenlahden itäinen rannikkoalue. Tummallalla merkittynä näkyy Suomen valtion turvallisuuden kannalta ongelmalliseksi määritelty Suomenlahden itäinen rannikkoalue. Sitä hallitsivat Kronstadtin ja Pietarin meriliikenne, sotilaalliset toimet, miinoitukset ja äänisaaste.

Suomen rauhanneuvottelijoille, mutta myös paikallisille kalastajille ja matkailijoille. Alueen ihmisten toimintapiiri kapeni merkittävästi. Rajasulkujen jälkeen *Suomen Kuvalehti* kirjoitti Terijoesta kuolleen kylänä, joka ennen oli ollut täydellinen kesäpaikka: nyt vilkas kylä oli muuttunut pelottavan hiljaiseksi ja lamaantuneeksi. Koristeelliset pitsihuvilat seisoivat rannoilla hylättyinä entisen elämän muistomerkkeinä.⁸

Tutkimuksellinen viitekehys

Artikkelini keskiössä on *rannikko*, tarkemmin sanottuna Itämeren itäisen rannikkoseudun ajassa muuttuva ilme. Kirjallisuudentutkijat ovat todenneet, että veden ja maan, luonnon ja kulttuurin rajamaalla sijaitseva ranta toimii mahdollisuuksien maisemana, jossa piilee muutoksen itu.⁹ Muutoksen, joka saattoi johtaa myönteiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen (uuteen alkuun) tai kielteiseen kierteseen (periferisoitumiseen). Terijoella, missä elettiin rannalla ja transnationaalista rannasta, mutta myös kivuliasta muodonmuutostaan elävän punaisen imperiumin rajanaapurina, yhteisö joutui 1910–1920-lukujen murtumassa arvaamattomaan geopolittiseen ja sosioekonomiseen välitilaan

(*in-between space*), kahden ideologioiltaan hyvin erilaisen maailman puristukseen.¹⁰ Kesti vuosia ennen kuin rantakylät pääsivät kohtuullisen normaaliin elämänmenoon, mutta yhä silloinkin Kannaksen rannikko oli Suomen oloissa poikkeuksellisen jännitteinen ja rauhaton.

Esitykseni tutkimuksellisen viitekehyksen muodostaa uudella tavoin määritelty rannikkohistoriallinen tutkimussuuntaus. Niin sanottu uusi rannikkohistoria (*new coastal history*) painottaa eroaan yhtäältä perinteisen merihistorian (*maritime history*) ja toisaalta maa-alueiden historioiden lähestymistapoihin. Uusi rannikkohistoria hyödyntää toki näitä molempia tutkimusalojen menetelmiä ja tulkintaraameja, mutta laajentaa merien ja rannikkojen tutkimuksen kenttää merkittävästi maskuliiniseksi koetun merenkulun, seiloreiden, meritaistelujen, kauppalaivastojen, laivanrakennuksen ja merirosvojen historioista enemmän sosiaali-, kulttuuri- gender- ja ympäristöhistorialliseen suuntaan.¹¹

Asuttuja merenrantoja on uuden rannikkohistorian piirissä lähestytty pääosin neljästä rannikon eri merkityksiä avaavasta näkökulmasta. Ensinnäkin rannikot on nähty geopolittisesti sensitiivisinä *poliittisina rannikkoina*, mitä indikoivat muun muassa valtakunnanrajojen läheisyys, tullilaitokset, vartiotornit, rajakyltit ja merialuerajat. Toisaalta niitä on tutkittu *antropogeenisena rannikkoina* eli ihmisten rakentamina tiloina, mitä ilmentävät muun muassa laiturirakennelmat ja tekosaaret. Veden äärisyys on nähtävissä myös tutkimuksissa, joissa korostuvat *kulttuuriset tekijät*, kuten hiekkarantaelämä ja siihen liittyvät sosio-taloudelliset matkailukäytännöt. Rannikoiden historiaa on konstruoitu myös *urbaaneina* tiloina, jolloin katse kohdistuu kaupunkimaisiin yhteisöihin meren äärellä,¹² kuten Viipuriin tai Uuraaseen. Tässä yhteydessä itäisen Suomenlahden rannikkoa tutkaillaan holistisemmin, mainittuja painoalueita yhdistävänä ja lomittavana littoraalisena rannikkovyöhykkeenä (*littoral zone*).¹³

Michel Pearsonin mukaan littoraalisia yhteisöjä yhdistää toisiinsa meren likeisyys, symbioosi meren ja maan välillä, kansainvälinen ilme sekä ulapoille ulottuvan rantavyöhykkeen ihmisten ammatillinen ja kulttuurinen status. Saariyhteisöt ovat ehkä tyyppiesimerkkejä littoraalisesta elämäntavasta. Sen mukaisesti saaristolaiset tekevät töitä toisinaan merellä (kalastus), toisinaan maalla (pienviljely) riippuen sesongista. Itäisen Suomenlahden saariyhteisöissä kalastajat omistivat lähes aina myös viljelysmaata. Vuonna 1910 Suursaaren kalastajista 74 % harjoitti myös maanviljelyä. Seiskarissa osuus oli 89 % ja Tytärsaaressa peräti 99 %. Mantereen rannoilla Koivistolla 69 % kalastajista viljeli maata, mutta Terijoen (joka luettiin tuolloin vielä Kivennavan pitäjään) rannikolla enää 33 % kalastajista tarttui auran varteen. Vielä vuonna 1930 tehdyssä selvityksessä todetaan, että suurin osa itäisen Suomenlahden kalastajaväestöstä omisti maata sekä keskimäärin kolme lehmää ja hevosen.¹⁴

Pitkiä kausia merellä elävät merimiehet eivät sen sijaan välttämättä asetu littoraaliseen elämäntapaan, eivätkä liioin suuret merenläheiset kaupungit, jos niillä ei ole luontevaa yhteyttä mereen. Pienemmillä littoraalisilla yhteisöillä on arveltu olevan paljon enemmän yhteistä satojen kilometrien päässä oleviin rannikkokyliin kuin naapurissa olevaan sisämaan asutukseen.¹⁵ Tämä on nähtävissä myös Terijoen osalta. Sen elämänmeno, elinkeinot, ruokakulttuuri, vaatetus ja jopa astiasto,¹⁶ olivat lähempänä Pietarin merellistä kaupunkielämää tai Inkerin rannikon kyliä kuin Kannaksen sisämaan maalaisyhteisöjä, kuten Valkjärveä tai Muolaata.

Tutkimukselliset vaikutteensa uusi rannikkohistoriallinen lähestymistapa on hakenut ranskalaisen historioitsijan Fernand Braudelin klassikkoteoksesta *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II* (1949), jossa kolmen eri aikaulottuvuuden kautta tarkastellaan Välimeren aluetta itse meren – eikä kuten perinteisesti esitettyä olisi ollut luontevaa eli Espanjan hallitsija Filip II:n hallinnon – näkökulmasta. Braudelin ja muiden annalistien tutkimusasetelmat avasivat tuoreen ja kokonaisvaltaisen tavan hahmottaa vedenäärisiä toimintapiirejä ja merien vaikutuksia ja merkityksiä rantaihminen kokemushistorioissa.¹⁷ Uusi rannikkohistoria päivittää merien ja rannikkojen historian tutkimuksen 2000-luvulle.¹⁸

Suomessa Itämeren historian asiantuntija on taloushistoriaan erikoistunut emeritusprofessori Yrjö Kaukiainen, jonka väitöskirja *Suomen talonpoikaistorjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla* ilmestyi jo 1970. Kaukiainen totesi vuonna 2015 ihmettelevänsä, miksi merihistoria nähdään usein historian romanttisena reuna-alueena, jota ei tarvitse ottaa ihan vakavasti.¹⁹ Itämeren tutkimus on kuitenkin sekä teemoiltaan että metodeiltaan laajentunut ja monitieteistynyt viime vuosina etenkin ympäristöhistoriallisen tietoisuuden lisääntyessä.²⁰ Ilmastonmuutos on virittänyt myös humanistisen ympäristötutkimuksen²¹ piirissä toimivat tutkijat suuntaamaan katseensa vesiluontoon laajemmin kuin vain hallitsevasta luonnontieteellisestä näkökulmasta, kuten moniaistisuuden ja kokemuksen historioiden sekä kulttuuriperinnön kautta.²²

Tutkimusmetodeina tässä mikrohistoriallisesti²³ orientoituneessa empiirisesä esityksessä hyödynnetään kvalitatiivista tiheää lukemista, jossa korostuvat aineistojen kokemukselliset ajan, tilan ja toimijuuden näkökulmat.²⁴ Päälähteenä ovat paikallinen ja alueellinen sanomalehtikirjoittelu (110 artikkelia)²⁵ liittyen Karjalankannaksen rannikon muuttuvaan elämänmenoon 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Työssä hyödynnetään myös rannikkoseudun entisten asukkaiden kirjallisia muisteluita ja Terijoen kesävieraiden seutukuvauksia²⁶ sekä viranomaisjulkaisuja. Varhaisten komiteanmietintöjen tietopohjana olivat kenttätöyt. Valtion kenttätöytäntekijät kiersivät rannikon kylissä haastattelemassa

ihmisiä muuttuvista oloista. Näin ne kertovat paikallisten ihmisten tarinaa ja ovat pikemminkin sosiologisia tutkimuksia kuin raportteja.²⁷ 1900-luvun alun pienilevikkiset paikalliset sanomalehdet ovat nekin erityisen antoisia tämän tyyppisessä tutkimuksessa, sillä ne valottavat kysymystä siitä, mitä tietoja ihmiset arkisissa keskusteluissaan kollektiivisesti jakoivat ja jopa kokivat yhdessä. Paikallislehti oli kuin kiertokirje tai käsinpainettu lehtinen, jossa nostettiin esille yhteisölle merkityksellisiä asioita aikana, jolloin radiota ei vielä ollut.

Oman leimansa Kannaksen rantaseudulle antaa se seikka, että 1910–1920-lukujen vaihteessa passimääräyksin suljetut rajakunnat²⁸ olivat pidempään kuin muut Suomen seudut sotatila-alueita. Toisaalta ne olivat Suomen korkeimman turvallisuusprofiilin seutua, mikä merkitsi sitä, että paikalliset näkivät, kuulivat ja kokivat rajaseudun poliittista arkea tässä ja nyt eli tiesivät enemmän kuin mistä pääkaupungin valtaledet kirjoittivat. Aluetta koskevan muistelmakirjallisuuden perustyyppi on nostalgissävyytteiset lapsuuskuvaukset, jotka tuottavat hyvin toisenlaista informaatiota kuin aikalaiskuvaukset paikallisissa ja alueellisissa lehdissä tai viranomaisaineistoissa. Käsillä olevia teemoja on esitetty hyvin vaillinaisesti muistelmakirjallisuudessa siitäkin syystä, että kootut muistelut painottuvat 1930-luvun aurinkoisiin paratiisikesiin. 1910–1920-lukujen vaihteen murtumassa Terijoki oli hyvin kaukana paratiisista.

Artikkelissani nostan esille kuusi itäisen Suomenlahden rannikkolaisten jokapäiväiseen elämään vaikuttanutta muutosilmiötä: a) kriisiaikojen miinoitusten uhat rannikkovesissä, b) alueella voimistunut melu- ja valosaaste, c) uusien aluerajojen vaikutukset kalastukseen ja salakuljetukseen, d) pakko-siirtolaisuus ja pienviljelyyn siirtyminen ja e) kotimaanmatkailun kuohahtava *flow*-ilmiö²⁹ sekä f) muutosprosessien keskeltä yllättäen nouseva orastava paikallinen luonnonsuojeluaate.

Miinaavaara!

Ensimmäisen maailmansodan aikana (1914–1918) saksalaiset ja venäläiset upottivat Itämerelle ja itäiselle Suomenlahdelle kymmeniätuhansia miinoja. Elo-syyskuussa 1914 venäläiset miinoittivat Suomenlahden suun, Porkkalan ja Tallinnan välisen alueen sekä Riianlahden, Tallinnan ja Helsingin edustojen merialueet saksalaisten Pietarin-hyökkäyksen varalta. Sodan aikana Helsingin eskaaderiin kuului lähes 40 miinalaivaa.³⁰ Suomenlahden poikki pudotettiin ainakin kolme vaarallista miinaketjua. Yksi rivistö upotettiin Suomen rannikolta Porkkalasta Tallinnaan Naissaaren edustalle, toinen saksalaisten 1914 asettama ketju ulottui Suomen rannikolta Luoteis-Viron Apollo-matalikolle. Kolmas miinakenttä kulki lännempänä Suomen rannikolta Neckmansgrundin

(virolaisittain Hiiu madalin) matalikolle. Miinoja laskettiin sekä sotalaivoista että sukellusveneistä niin kesällä kuin talvellakin. Itäisellä Suomenlahdella Seiskarin miinakenttä sekä ennen muuta Pietarin ja Kronstadtin edustat olivat tiheästi miinoitetut. Syvyysmiinoja nousi pintaan myrskyissä tai kun niiden kiinnitysvaijerit syöpyivät merivedessä poikki.³¹

Terijoen rannikon asukkaat oppivat osin kovienkin kokemusten kautta tuntemaan monenlaiset merimiinat. Yleisimpiä kelluvia miinoja olivat hyvin vaaralliset, kosketuksesta laukeavat sarvimiinat, mutta vedessä kellui myös sähkölaukaisimella toimivia miinoja, torpedoja sekä niin sanottuja pallomiinoja, jotka räjähtivät iskeydyttyään kovaan kohteeseen.³² Suomen rannikkopuolustuksen esikunta varoitti ja ehdottomasti kielsi rangaistuksen uhalla paikallisia ”anastamasta” Suomen sotalaitokselle kuuluvia miinoja. Niitä ei saanut lähestyä eikä koskea, vaan miinan havainneen oli tehtävä heti ilmoitus viranomaisille. Käytännössä ilmoitukset tehtiin Terijoella Rajavartiolaitokselle, vaikka määräyksen mukaan ne tuli toimittaa Helsinkiin Rannikkopuolustuksen esikuntaan. Tätä kautta ilmoitusmenettely oli kankea ja hidas, joten paikalliset ottivat usein ohjat omiin käsiinsä. Pula-aikaa kun elettiin, haluttiin miinoista irrottaa arvokas räjähdaines myytäväksi. Esikunta lupasi maksaa löydöistä palkkion: mikäli miina oli ehjä, palkkio oli 50 markkaa, muutoin vähemmän.³³ Myös aluetta valvova Rajamaan komendantti kielsi ankarien rangaistusten uhalla kajoamasta miinoihin. Varoitukset julkaistiin paikallisissa ja alueellisissa lehdissä, jotta ne tavoittaisivat mahdollisimman monet rantakyläen asukkaat.³⁴

Aina paikalliset eivät käsittäneet miinojen vaarallisuutta, vaan yrittivät aukaista niitä kuten artikkelin aluksi esitellyt terijokelaispojat kesäkuussa 1922. Myös aikuiset raahasivat löytöjään rannoilta irrottaakseen niistä myytäväksi kelpaavan. Eräskin koivistolainen pariskunta nosti verkoilla käydessään miinan veneeseensä, minkä seurauksena heistä löytyi sittemmin vain hitusia. Äitiä ja isää jäivät kaipaamaan kolme alaikäistä lasta.³⁵ Jo sitä ennen kahdes- sa miinaonnettomuudessa sirpaloitui kaksi isää ja heidän aikuiset poikansa. Kummassakin erillisessä tapauksessa toinen miehistä oli nostanut miinan kantaakseen sen kauemmaksi rannasta, jolloin se räjähti. Toisessa tapauksessa suremaan jäi vaimo ja viisi alaikäistä, toisessa vaimo ja neljä alaikäistä lasta. Erään kerran uskirkkolainen leskivaimo poikansa ja tuntemattomaksi jääneen miehen avustamana raahasivat rannalta löytämänsä miinan torppansa pihaan, jolloin se räjähti ja kaikki kuolivat silmänräpäyksessä.³⁶

Onnettomuuksia sattui myös vesillä. Norjalainen rahtialus ajoi ankkuroituun miinaan syksyllä 1924,³⁷ ja riikalaisesta purjealuksesta jäi vain *Andreas Riga* -peräpeili jäljelle muistuttamaan kohtalokkaasta kohtaamisesta.³⁸ Purjehtimassa Suursaaren tienoilla olleet kolme poikaa taas menivät lähemmäksi

katsomaan kelluvaa miinaa ja räjähtivät kappaleiksi.³⁹ Terijokelaiset ja koko itäisen Suomenlahden ranta-asujat tunsivat uhkaavan pommivaaran paljon senkin jälkeen kun ensimmäisen maailmansodan ja Suomen sisällissodan taiselut sekä Neuvosto-Venäjän synnytyskarjahdukset olivat hiljentyneet. Eräänä kesäkuun päivänä 1923 hiekoille ui venettäkin pidempi torpedo, jota kuvattiin sanomalehteen kahden ratsuin paikalle tulleen sotilaan seurassa.⁴⁰

Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä marraskuussa 1918 asetettu suomalais-venäläis-saksalainen sekakomitea otti ohjelmaansa miinakenttien puhdistamisen. Suomen ja Neuvosto-Venäjän osalta meriturvallisuus oli puheena myös Tarton rauhanneuvotteluissa 1920.⁴¹ Myös eduskunta otti kantaa ilmeiseen ongelmaan osoittamalla rahaa miinojen raivaustöihin Suomen aluevesillä: vuosina 1919–1923 käytettiin miinojen eliminoimiseen 22 miljoonan markkaa. Syksyllä 1923 löydettiin kuitenkin jälleen uusi miinakenttä, josta neuvostoliittolaiset neuvottelijat eivät olleet puhuneet mitään. Raivauslaivat puhdistivat myös itäisiä Seivästön ja Inon alueen vesiä 74 kilometrin alueelta.⁴²

Elokuussa 1927 summattiin, että kahdeksan venäläistä niin sanottua linoituspommia nostettiin ja tehtiin vaarattomaksi kuukauden aikana. Miinat olivat levinneet Viipurinlahdelta Uuraan tekeillä olevasta aallonmurtajasta Koivistsalmelle ja pitkän rannikkoa ja saaria.⁴³ Koivistolla oli Itä-Suomen paras merisatama, jota saaristo suojasi tuulilta muodostaen 20 kilometriä pitkän ja noin kolme kilometriä leveän suursatama-alueen. Ranta oli pääosin syvää, ensiluokkaista laiturialuetta, joten miinanraivaus oli erityisen tärkeää niillä vesillä.⁴⁴

Parikymmentä vuotta myöhemmin, toisen maailmansodan loppuksi, Suomen oli jälleen siivottava sen rannikoille laskettuja vanhoja miinoja sekä uuden sodan aikaiset 60 000 miinaa. Tehtävä annettiin parille tuhannelle nuorelle varusmiehelle, joiden tuli suoriutua tehtävästä parissa vuodessa, mutta yhä senkin operaation jälkeen miinoja jäi kellumaan tai lojumaan merenpohjaan. Eräs raivaustöissä ollut varusmies on muistellut, että he kyllä tiesivät, missä Suomen ja Saksan laskemat merimiinat olivat, mutta eivät tieneet, missä Neuvostoliiton 20 000 miinaa väijyi. He joutuivat välirauhansopimuksen 1944 mukaisesti raivaamaan ensimmäisenä juuri Leningradin ja samalla Terijoen edustan vesiä. Työ oli vaarallista hakuammuntaa: miinanpurkutyössä miina heilui, vesi keinui ja mies sen mukana.⁴⁵

Voimistunut melu- ja valosaaste

Terijoen rannikkoa leimasi ja sen kohtaloa säätelivät ja rytmittivät Pietarin miljoonakaupungin ja Retusaaren⁴⁶ kärjessä olevan Kronstadtin sotilasalueen läheisyys, äänet ja valot. Linnuntietä mainittuihin asutuksiin oli Terijoelta

Inon patterin tykit suuntautuivat Suomenlahdelle. Kuva on vuodelta 1918.

vain 25 kilomeriä.⁴⁷ 1890-luvulla liikennettä Kronstadtista suomalaiskylään oli hoitanut Kaarle-laiva, mutta linja lopetettiin kannattamattomana.⁴⁸ Kronstadtin halunneet pääsivät sinne omillakin veneillä. Terijoen kuulumista Pietarin puolustuspiiriin alleviivasivat linnoitussuunnitelmat vuonna 1909. Tuolloin venäläiset linnoitusinsinöörit mittailivat Terijoenlaikkaa puolustuslinnoitukselle ja kyselivät maanomistajilta hintoja ostaakseen näiltä ranta-alueita.⁴⁹ Valituksi tuli Terijoen naapurista Uudenkirkon Ino, jonne venäläiset rakensivat vuosina 1909–1916 jyrkän linnoituksen.

Rannikkolinnoitusten ketju kulki pitkin koko itäistä Itämeren rannikkoa sekä Suomen, Venäjän että Viron rannoilla. Vuosina 1890–1917 Kronstadtin linnoitusta uusittiin ja vahvistettiin, ja sen rakentamisessa käytettiin uutta materiaalia, betonia, samalla kun linnoitusta laajennettiin merelle. Terijoki jäi rakennushank-

keiden väliin. Uudet linnakkeet *Obrytsev* ja *Totleben* rakennettiin kilometrin mittaisille keinotekoisille saarille ja niiden betoniosat nousivat kymmenen metrin korkeuteen meren pinnasta. Kaikkiaan kyseisenä aikana rakennettiin viisitoista linnoitusta 17:lle keinotekoiselle saarelle.⁵⁰

Terijoen edustalla oli erityisen vilkas sotalaivaliikenne etenkin keväällä 1918, sillä kaikkiaan 236 venäläisalusta kotiutettiin Helsingin kautta Kronstadtin ja Pietariin.⁵¹ Kronstadt ei ollut mikään tavallinen rantakylä, vaan yhdistetty kaupunki, linnoitus ja laivastotukikohta, ja sen ääni- ja valomaailmat olivat sen mukaisia. Vuonna 1917 siellä oli 82 000 asukasta (20 000 sotilasta, 12 000 merimiestä ja 50 000 siviiliä). Vuonna 1919 kaupunkia evakuoitiin, mutta tammikuussa 1921 siellä asui edelleen noin 50 000 henkilöä.⁵²

Kaiken lisäksi myös englantilaisilla oli Venäjän sisällissodan (1917–1922) aikana itäisen Suomenlahden rannikolla Baltian itsenäisyystaistelua tukeneita ja

bolsevikkivaltaa vastustaneita laivueita, sukellusveneitä ja miinanraivaajia. Heidän pääasiallinen tehtävänsä oli estää bolsevikkilaivastoa lähtemästä kotisatamastaan Kronstadista. Englantilaiset pitivät Koivistonsalmea tukikohtanaan kesäkuusta 1919 lähtien hyökätessään kohti Kronstadtia Suomen hallituksen hyväksynnällä.⁵³ Tilanteen sotilaspoliittista jännitteisyyttä kuvaa se, että hallitus julisti rajaseudun kunnat jatkettuun sotatilaan 10.5.1919. Kesäkuussa 1919 Terijoelle ja Koivistolle asettui myös brittiagentteja, jotka yön pimeydessä kävivät tiedustelumatkoilla Venäjän rannikolla Rajamaan komendantin ja suomalaisten salakuljettajien avustamana.⁵⁴

Koivistonsalmesta on matkaa Kronstadtiin vain 48 kilometriä. Kesällä 1919 Englannin laivaston kaksi nopeakulkuista torpedoin varustettua rannikko-moottorivenettä siirrettiin Hangosta Terijoelle. Veneet oli tarkoitettu tiedonhankkijoiden ja englantilaisten agenttien kuljetukseen lahden yli, mutta yksi niistä kävi tuhoamassa myös venäläisen sotalaivan Neuvosto-Venäjän rannikolla. Jälleen elokuussa 1919 käytiin Kronstadtin sisäsatamassa äänekäs meritais-telu, jossa englantilaiset hyökkäsivät venäläisiä vastaan vaurioittaen useita bolsevikkien sotalaivoja. Englantilaiset lähestyivät Koivistolta käsin uhkarohkeasti pienin moottoritorpedovenein yön pimeydessä ohittaen pommittajien tuke-mana rantaa suojelevat miinaesteet. Terijoelta saattueeseen liittyi torpedoin varustettu nopea moottorivene, joka näytti tietä kohti Kronstadtin satamaa. Venäläisiä harhautettiin monista eri suunnista tulevilla pommituskoneilla. Iskut aiheuttivat tuhoa venäläislaivoille ja satamarakenteille. *Karjala*-lehti iloitsi englantilaisten ”urotyöstä”.⁵⁵

Äänisaastetta riitti rannoilla muutenkin. Kesäkuussa 1919 Kronstadtissa räjähti kokonainen miinavarasto.⁵⁶ Vielä 1921 Inkerinmaan rannikolla Ora-nienbaumissa valmisteltiin valkoisten joukkojen uutta hyökkäystä Kronstadtia vastaan. Sen viereinen linnoitus Yhinmäki, jota sanottiin vahvimmaksi ranta-patteriksi mantereen puolella, oli edelleen bolsevikkien hallussa.⁵⁷ Terijoen Rajavartiopataljoonan tarkkailijat rekisteröivät päivittäin osin ilman maatu-nuksia olleiden lentokoneiden tuloa Suomen ilmatilaan, niiden kaarteluja merirajan sisäpuolella ja pommien pudottelua. Erään kerran lentokoneet meni-vät Terijoen kautta matalalla Koiviston suuntaan ja pudottivat kolme pommia Vemmelsuun kylään: henkilövahinkoja ei tullut, mutta paine rikkoi ikkunoita. Näin tapahtui myös toisella kerralla, jolloin lentokone tuli Kronstadtista ja pudotti kaksi pommia lähelle Kuokkalan kylää sekä pommit myös Tyrisevän ja Inon välille. Ei ollut ihme, että Terijoella rajakomendantti pelkäsi venäläisten iskevän Terijoelle kostoksi englantilaisten hyökkäyksistä. Venäläisen tykistön kantomatka oli 29 kilometriä eli he olisivat voineet halutessaan pommittaa Terijoen maan tasalle.⁵⁸

Rannikolla ihmiset katselivat uteliaina, jännittyneinä ja peloissaan Kronstadtin ilmapuolustuksen valokiiloja ja merialueen sotaisaa näytelmää.⁵⁹ ”Syksyn pimeydessä vavahduttivat maisemaa valonheittäjien huikeat kiilat, ja talvisin hehkui eteläinen taivas uhkaavan läheisen jättiläismaan miljoonakaupungin valoista.”⁶⁰ Venäläistykistön harjoitusammuntoja pantiin toimeen jatkuvasti vain neljän kilometrin päässä Terijoen rannasta pitkin 1920-lukua. Eräänkin kerran merelle oli rakennettu liikkuva maali: ”Lukuisat paikkakuntalaiset ja kylpylävieraat seurasivat mielenkiinnolla ammuntaa. Ne synnyttivät korkeita vesipatsaita.”⁶¹ Kumahtelevat kanuunat ylläpitivät taukoamatonta ”jyrinää ja jyskettä”, jotka tulivat etenkin Rajajoen rannan tuntumassa olevilta pattereilta.⁶²

Venäläislaivasto ylitti Suomen aluerajan muun muassa syyskuussa 1928, kun se aloitti harjoituksensa näköetäisyydellä Terijoelta. Laivojen tykit oli mielenosoituksellisesti suunnattu Suomen rannikolle. *Karjala*-lehden mukaan bolševikkien häikäilemättömyys ja röyhkeys lisääntyivät päivä päivältä. Kymmenen sotalaivan eskadroona – johon kuului lisäksi kaksi linjalaivaa, neljä miinanlaskijaa, kaksi risteilijää ja kaksi koululaivaa – ajoi lähelle Seiskaria, mistä se suunnisti kohti Uudenkirkon Jukkolan kylää. Laivue ohitti Suomen rannikon Inon kohdalta 2,8 kilometrin⁶³ päässä rannasta ja suunnisti Kronstadtin majakkaa kohti.⁶⁴ Toisella kerralla kaksi venäläistä torpedohävittäjää oli vain vajaan kahden kilometrin päässä Suursaaresta.⁶⁵

Pietarin puolustuslinnoitusketju piti todellakin huolta siitä, ettei ranta-asukkailta puuttunut orkesterinsoitanta, kuten Terijoen kesävieras Ernst Lampén asian ironisesti ilmaisi: ”Siellä kanuunat jyskäävät harva se päivä ja muistuttavat meitä siitä, että maailmansota on loppunut.”⁶⁶ Eräs paikallinen on muistellut pelottavia syysöitä Terijoen rannalla. Tilanteesta teki pelottavan meren kohinan ylittäneet venäläisen laivaston taisteluharjoitukset: kun tulitus alkoi, taivas välähteli kuin salamaniskuista. Sitä seurasivat rysähdykset, jotka vavahduttivat taloja. Ikkunat helisivät ja toisinaan jopa rikkoutuivat, ovenrivat rapsahtelivat puisissa kortteereissa ja makuusijat tuntuivat hypähtävän paikoiltaan. Aivan rannan tuntumassa ammuttiin sekä laivoista että linnakkeista, joita oli Totlebenin tekosaarilla, Kronstadtissa ja Yhinmäellä Inkerinmaan rannikolla vastapäätä Inoa. Ammuntojen tulenvälähdykset näkyivät jatkuvina valokuovina ja valonheittäjien kiilat kiersivät ahkerasti taivaalla.⁶⁷ Toinen katseleja on kertonut, että öiseen aikaan saattoi kymmenkuntakin valonheitintä valaista taivasta. Niiden valo oli niin kirkasta, että Suomen puolella valonheitimien pyyhkäisyssä pystyi lukemaan lehteä kuin kirkkaassa päivänvalossa.⁶⁸

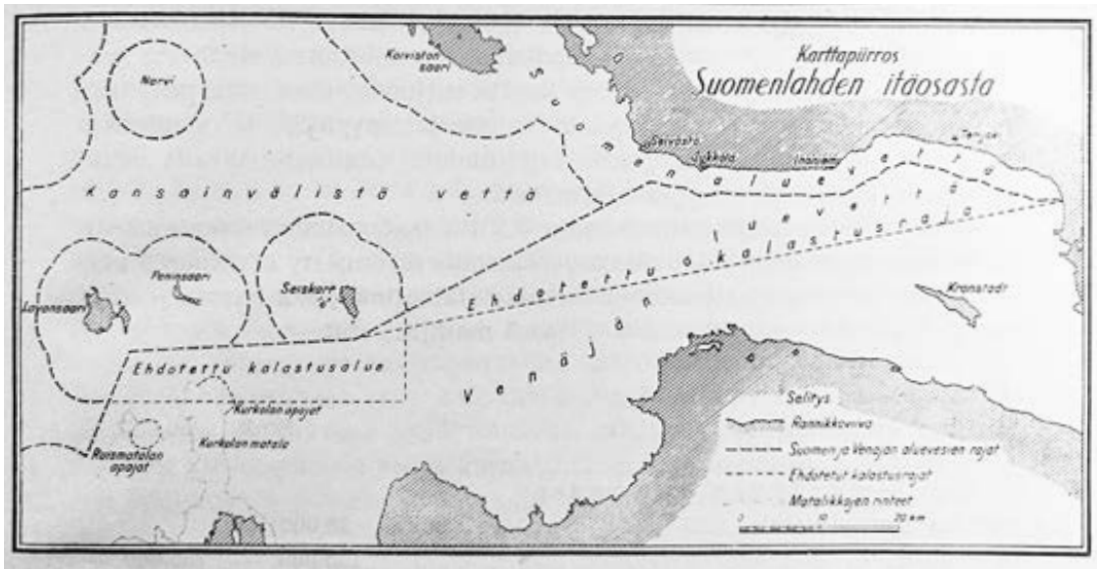
Rannikon levottomuus ei päättynyt ensimmäisen maailmansodan pommituksiin, vaan uusi rutistus koettiin vielä maaliskuussa 1921, kun Kronstadtin tukikohdan matruusit nousivat kapinaan Leninin bolševikkikomentoa

Epäonniset Kronstadtin kapinalliset pakenivat juosten Terijoelle jäitä myöten maaliskuussa 1921.

vastaan. Kapinan kukistuttua monet valkoiset kapinalliset pakenivat saarelta jäätä pitkin Terijoen rantakyliin Ollilaan ja Kuokkalaan ja muille ranta-alueille. Pakolaisia tuli noin 6 300 ja heidät sijoitettiin aluksi Inon ”keskitysleirille” Amerikan Punaisen Ristin ryhtyessä huolehtimaan heidän muonituksestaan. Inossa oli täydessä kunnossa leiri saksalais-venäläisten sotavankien vaihdon ajoilta.⁶⁹ Raja suorastaan kuhisi elämää, sillä inkeriläiset pakolaiset toivat usein mukanaan omaisuuttaan, etenkin karjaa. Eräänkin kerran rajaa ylitti pakolaisen mukana 58 lehmää, 15 hevosta sekä lukuisia muita eläimiä.⁷⁰

Rannikosta tuli 1910–1920-lukujen taitteessa taistelutanner. *Karjala*-lehti kirjoitti, että vieras isäntä [Venäjä] oli rakennuttanut satoja miljoonia maksavan, ensiluokkaisen linnoituksen Inoon, mikä oli hallinnut rannikkoihmisten elämää ja maisemaa, mutta josta oli jäljellä enää vain rauniot. Ennen niin vilkas Inon rannikkoyhteisö laajoine ratapihoineen oli nyt vain yksinäinen junapysäkki.⁷¹ Venäläiset olivat räjäyttäneet linnoituksen vetäytyttyään alueelta toukokuussa 1918. Terijoen varuskunta sotilaineen, kasarmeineen, komentoäänineen ja sotilaskuljetuksineen keskitettiin Suomen itsenäistymisen jälkeen ulommaksi rajasta Terijoen keskikylälle eli kirkonkylälle.

Tarton rauhankirjassa 1920 piirretyt Suomenlahden itäiset merialueajat. Suomen aluevesiraja kulki hyvin lähellä Suomen rannikkoa. Suomalaiset pyrkivät esittämään sen laajentamista 1920–1923, mutta turhaan.

Taantuva kalastus, nouseva salakuljetus

Sen lisäksi että Terijoen lähivesillä oli poliittisten levottomuuksien ja sotilaallisten aktien vuoksi lähes mahdotonta liikkua, oli kalastusolojen muutos pitkällä aikajänteellä sitäkin dramaattisempi. Kriisiytyneen alueen elinoloja tutkineen komitean mukaan vuoden 1918 rajasulku Pietariin lamaannutti koko Kannaksen, ei vain rannikkoa. Kipeimmin se kosketti kalastusta, merenkulkua ja huvila-asutusta.⁷² Tarton rauhansopimuksen 1920 nojalla määrätyt aluevesirajat olivat erittäin haitalliset Kannaksen rantakansan kalastukselle, kun parhaat pyyntipaikat jäivät Venäjän puolelle.⁷³ Rauhansopimuksen mukaan aluevesiraja kulki Rajajoki–Seivästö-osalla vain 2,8 kilometrin päässä rannasta. Venäjän alue alkoi siitä välittömästi ilman väliin jäävää perinteistä kansainvälistä vesialuetta. Raja oli niin lähellä Seiskarin ja Lavansaaren eteläkärkeä, että kalastajat menettivät kymmenittäin perinteisiä kala-apajiaan. Ennen rajasulkua suomalaiset olivat vapaasti kalastaneet Kronstadtia ympäröivissä vesissä aina Pietarin edustaa myöten palaten yöpymään milloin kotiinsa, milloin levähtivät Inkerin rannikon kylissä. Kaventuneet vesirajat muodostuivat isoksi ongelmaksi juuri Terijoen, Uudenkirkon, Seiskarin ja Lavansaaren kalastajille.⁷⁴ Kun rannikon kalastajat olivat pakotettuja kalastamaan naapurin puolella, takavarikoivat venäläiset heidän kalliit pyydyksensä.⁷⁵ 1930-luvulla Neuvostoliiton merirajavalvonta tiukkeni entisestään.⁷⁶

Kalastus oli Suomenlahden itäisissä rannikkoköylissä tärkeä elinkeino vuosisadan vaihteessa rahdinajon ja venäläisturismin ohella. Vanhoista valokuvista nähdään, että osin aidatuille hiekkarannoille oli pystytetty pari-kolmemetrisiä telineitä, joissa verkot suoritettiin, puhdistettiin ja korjattiin. Suuret merirysät kuivuivat niin ikään rannoilla lokkien kirkunassa. Kalastuskunnat, isät ja pojat, kalastivat verkoilla, siimoilla ja rysillä. Vanhoja kalastustapoja harjoitettiin vielä 1920-luvun alussa, joskin ne olivat vähin erin häviämässä. Tuulastaminenkin kiellettiin vuoteen 1920 tultaessa.⁷⁷

Suomenlahden itäisen rannikon apeita kalastajia 1930-luvulla.

Paikkakunnan vanhoihin kalastustapoihin kuului yhteiskalastus nuotilla, mikä oli leimallisesti talvikalastusta. Perinteisesti koko kylä oli muodostanut nuottakunnan, sittemmin yksittäiset talolliset liittoutuivat keskenään. Ennen venäläisten hiekkarantaturistien tuloja ja menoja kalastuksen rytmi oli pyörittänyt rannikkolaisten vuodenkiertoa. Talvikalastukseen alettiin hankkiutua jo lokakuussa ostamalla uusia kalastusvälineitä, ja naisväki ryhtyi korjaamaan nuottia ja verkkoja. Jäiden vahvistuttua joulutammikuussa kiirehdittiin reenkanssa noin neljän kilometrin päähän rannasta. Kalastajat kulkivat sovittuun leiripaikkaan yhdessä, mutta hajaantuivat sieltä kukin pienryhmä omille apajapaikoilleen. Rannoilla saaliita odottivat niin sanotut raasselit, jotka veivät tuoreet kalat Pietariin tilaajille. Osa kaloista suolattiin Viroon vietäväksi.⁷⁸

Merikalastajan ammatti oli vaarallinen ja hukkumistapauksia sattui vuosittain. Erään kerran ulapalla työskennellyt kalastaja 13-vuotiaan apupojan kanssa joutui myrskyn yllättämäksi. Valtava aalto ahmaisi veneen alleen ja poika huuhtoutui mereen. Kalastaja sai kiinnitettyä itsensä köydellä veneen perään ja ajelehti myrskyn kourissa neljän kilometrin päässä olleelle saarelle. Poikaa ei koskaan löydetty.⁷⁹ Toisessa tapauksessa kuolleen miehen ruumis ajautui myrskyn heittämänä Terijoen rantaan. Taskussa olevien tavaroiden perusteella hän oli kalastusretkellä ollut venäläinen työmies. Aina tuulen mukana ajelehtineet ruumiit eivät olleet kalastajia. Ankarasta ajasta kertoo se, että eräänkin kerran rantavedessä kellui alaston miehen ruumis, jonka hiukset olivat palaneet ja vartalossa oli useita luodinreikiä.⁸⁰

1920-luvun alun rajoitusten seurauksena kalansaaliit pienenevät. Suomen puoli oli suhteellisen matalaa eikä siinä voinut paikallisten mukaan harjoittaa tuottavaa kalastusta.⁸¹ Muun muassa vuosina 1922, 1923 ja 1926 saatiin heikko kalansaalis, samoin 1929 koettiin ”vakava kato”,⁸² minkä johdosta muun muassa Suursaarella järjestettiin tietöitä hätäaputöinä. Lavansaareen alettiin puolestaan puuhata kunnan satamaa, Seiskariin moottoriveneväylän avaamista sekä Inojoen ja Kiisselisuon kuivatusta hätäaputöinä.⁸³ Parhaita kalastuspaikkoja koko rannikkoseudulla olivat Härkälän, Mannolan ja suurimpien saarten lähialueet, kuten Suursaaren, Tytärsaaren ja Seiskarin lähivedet. Pääasiallisena saaliina saatiin silakkaa, ahventa, särkiä, säynäitä, mutta myös siikoja, lohia ja ankeriaita tarttui verkkoihin.⁸⁴

Kalansaaliiden niukentuminen ei ollut vain Kannaksen rannikkokylien ongelma, vaan sama ilmiö oli nähtävissä koko Itämeren alueella. Sen syyksi nähtiin teollistuminen: tehtaat, myllyt, sahat ja sähkölaitokset patosivat jokia ja koskia aiheuttaen vakavia ongelmia kalojen kutemiselle.⁸⁵ Kalastusammattin heikentymistä selitettiin myös sillä, ettei koko maassa ollut kuin yksi kalastusammattikoulu. Se oli vuonna 1901 perustettu ja sisävesikalastukseen suuntautunut Evon ammattikoulu Hämeessä. Sen lisäksi oli järjestetty kansanopistokursseja merikalastuksesta muun muassa Virojoella.⁸⁶ Terijoen seudun elinkeinoja kartoittaneet haastattelijat totesivat ykskantaan, että kalastajien asema oli romahtanut sitten vuosisadan alun. Perheet olivat velkaantuneet ja köyhtyneet: Terijoen keskikylän rannassa oli 1928 enää 12 kalastajavenettä, Kuokkalan rannassa 15. Kymmenisen vuotta aiemmin niiden lukumäärä oli ollut moninkertainen.⁸⁷

Karjala-lehdessä valitettiin myös sitä, että kieltolaki (1919–1932) oli saanut etenkin rannikkoseudun huonoon jamaan ajamalla väen salakuljettajiksi. Etupäässä kuljetettiin pirtua, mitä oli kaikkialla saatavilla.⁸⁸ Alueen ihmiset tiesivät, että viinan salakuljetus oli erityisesti saarelaisten ansaintakeino. Juuri he kuljettivat ja välittivät ”Saksan silkkiä” ja ”Riian balsamia”: ”Kun kieltolaki tuli, niin synty virkosi”, kirjoitettiin *Karjalassa* keväällä 1924. Näin pääsi käymään, vaikka tullivartiostoa vahvistettiin ja rangaistuksia kovennettiin. Saarelaiset saivat virolaisesta viinasta kolmin-nelinkertaisen tulon, mikä houkutteli alalle nuoria miehiä ja naisia. Yksi moottorivenekuorma tuotti voittoa kymmeniätuhansia markkoja. Kalasta saatujen tulojen hupeneminen vei saarelaiset salakuljetuksen pariin. Alan kannattamattomuutta lisäsi se, että pyydykset olivat kalliita ja silakan arvokin oli laskenut. Millä ulkosaarelaiset oikein elävät, ihmeteltiin lehdessä.⁸⁹

Salakuljetus muuttui tiukentuneen valvonnan vuoksi 1920-luvulla ammattimaisemmaksi. Salakuljettajat muodostivat toimintarenkaita ja yhtiöryppäitä,

he olivat raskaasti aseistautuneita ja tuotteiden toimitusketjuun oli kiinnitetty aikaisempaa enemmän huomiota. Vuosikymmenen puolivälissä todistettiinkin, että keisarivallan aikainen pirtun salakuljetus oli ollut lasten leikkiä 1920-lukuun verrattuna. Paitsi Virosta, viinaa alkoi virrata myös suljetusta bolsevikkivaltioista. Aunuksen Karjalassa Suomen rajan läheisyyteen oli tätä tarkoitusta varten perustettu erityinen viinatehdas. Kerrottiin, että viinakaupassa oli osallisena bolsevikkimaan rajavartijoita. Samaa todistettiin myös Suomen puolella.⁹⁰ Salakuljetuksen keskuksen sanottiin olevan Lavansaassa. Esimerkiksi kevätkauden 1927 aikana tullivartio rekisteröi viisi ulkolaista laivaa, jotka siirsivät spriilastinsa moottoriveneisiin Seiskarin ja Koiviston välillä. Veneissä pirtu kuljetettiin pienemmissä erissä mantereelle. Vuodessa arveltiin tällä konstin kuljetettavan miljoona litraa spriitä. Pidätyksen uhatessa kanisterit heitettiin mereen.⁹¹

Rajan taakse bolsevikki-Venäjälle salakuljetettiin Suomesta elintarvikkeita, hevosia ja monenmoista käyttötavaraa neuloista työkaluihin, paperista aseisiin ja käsilaukuista kokaiiniin. Esimerkiksi Seiskarin väki oli erikoistunut välittämään saippuaa ja suolaa.⁹² Kaikki kelpasi tavarapulasta ankarasti kärsivän Pietarin markkinoille. Viipurin tullikamari takavarikoi salakuljettajilta vuoden 1925 aikana noin 72 000 litraa spriitä sekä lisäksi muita viinaksia, kuten konjakkia, viskiä, liköörejä, viinejä sekä palo- ja kuminaviinaa. Edellisenä vuonna käräjillä käsiteltiin 415 salakuljetusjuttua, 1925 jo lähes 600.⁹³ Salakuljetusta harjoitettiin pakon edessä oman hengenlähdön uhalla. Eräskin salakuljettaja oli joutunut joulukuisessa jäisessä pyryssä eksyksiin merellä hevosineen ja jumittunut kelluvalle jäälautalle. Myöhemmin jäätyneet matkalaiset löydettiin Venäjän rannikolta pirtulasteineen.⁹⁴

Viinan vapaa saanti näkyi rannikon yhteisöissä. Paikalliset valittivat, että nuoriso hoilasi teillä ja kujilla ja hoiperteli ”virolaisen” vaikutuksesta. Sitä ei sopinut ihmetellä, sillä oltiinhan rannikolla, jossa tavaran saanti oli helpompaa kuin sisämaan tiukassa valvonnassa. Etenkin Uudenkirkon Taikinan kylän miesten kerrottiin syyllistyvän tähän levottomaan käytökseen: ”Näyttävät iltamissa sitä paljon puhuttua suomalaista sisua.”⁹⁵

Salakuljettajat käyttivät toimissaan saaristolaisveneitä, joissa oli kaksinkertainen runko ja kaksinkertainen kajuutan lattia. Talvella taas viina tuotiin pohjaltaan kaksinkertaisissa reissä. Kuljetusta varten oli kehitetty uudenlaisia litteämpiä kuljetusleilejä. Ne olivat noin puolen metrin mittaisia, 25 senttiä leveitä ja kolmen sentin paksuisia peltisäiliöitä. Tiedettiin myös kertoa, että ulkomerellä viinan tukkukauppa oli siirtynyt saksalaisten käsiin, joskin myös virolaisia oli bisneksessä mukana.⁹⁶ Suomen ja Viron kesken tehtiin sopimus väkijuomien salakuljetuksen ehkäisemisestä, mutta se ei juurikaan vaikuttanut

kaupan volyyymiin. Viranomaiset olivat identifioineet viinalaivojen kohtauspai-
kan Äransgrundin edustalle. Siellä laivat vaihtoivat Danzigin vapaavaltion lip-
puun. Eräs Ahvenanmaan edustalta tavattu sprillaiva oli rekisteröity Lontoossa.
Myös Viipurin edustalla oli saksalaisia sprillaivoja, samoin Kotkan edustalla
belgialaisia viinalaivoja. Alkoholin salakuljetus ulottui Terijoelta aina pohjoi-
seen Kemin rannikolle asti. Laivat ankkuroivat sopivasti Suomen aluevesirajan
tuntumaan ja rekisteröityivät maissa, jotka eivät olleet mukana salakuljetuksen
ehkäisysovimuksessa.⁹⁷

Oman salakuljettajajoukkonsa muodostivat bolsevikkeja tukeneet suoma-
laiset kommunistit, jotka kuljettivat rajan yli kiellettyä kirjallisuutta, lehtiä ja
kirjeitä, mutta myös agitaattoreita maanalaiseen työhön Suomeen. He kulkivat
osin Kannaksen maaikkunan eli Rajajoen yli sekä rajapitäjien Kivennavan,
Raudun ja Metsäpirtin metsikköjen läpi. Terijokelaiset hiihtivät Kronstadtin
jäitä myöten tai kahlasivat Rajajoen yli. Kaikkein tärkeimmille kommunistiku-
riireille ja siirtohenkilöille järjestettiin matka Suomenlahden yli joko veneellä
tai talvisin reellä. Järjestäjillä oli kaksi ”valtamerentakuista” eli myrskyjä kestä-
vää suurta moottorivenettä. Saarilla ja pitkin matkaa oli asemissa etappimiehiä
avustamassa rajanylittäjiä ja ihmisalakuljetusta. Tunnettu kommunisti on
kertonut, että salainen reitti kulki Pietarin edustalta Seiskarin ja Tytärsaaren
välistä aina Helsingin edustan saareen saakka siten, että heillä oli Inkerin ran-
nikolla Laukaanjoella etappi, jonne toverit toivat heille lastinsa (maanalaista
kirjallisuutta, matkarahaa ja agitaattoreita). Reitti toimi useita vuosia molem-
piin suuntiin ilman ongelmia.⁹⁸

Terijoen Rajavartiopataljoonan vartijat havaitsivat lähes päivittäin luvat-
tomia rajanylittäjiä,⁹⁹ joihin kuului myös kommunisteiksi arveltuja ihmisiä.
Erään kerran vartijat ajoivat takaisin rajan taakse Olga-nimisen Venäjän kansa-
laisen ja toisen kerran Venäjältä tullut ”punikkieukko työnnettiin takaisin rajan
yli” komendantin antaman ohjeistuksen mukaisesti. Usein Venäjältä tulleita
rajanylittäjiä ammuttiin kohti. Vastapuolelta puolestaan ammuttiin suoma-
laisia rajavartijoita. Kerran suomalaisvartijat saivat kiinni kaksi ”punikkien
lähettä”, jotka ammuttiin väitetyn pakoyrityksen aikana. Tällaisia ampumisia
tapahtui useita. Vartijat saivat kiinni myös lentolehtisiä Suomen puolelle hei-
telleen miehen, jonka he antoivat paikallisten suojeluskuntalaisten pieksää
tajuttomaksi. Vesialueella havaittiin niin ikään veneitä menevän Suomen puo-
lelta Venäjän rannikolle ja päinvastoin.¹⁰⁰

Talvisin jäiset salakuljetuspolut oli viitoitettu havuilla. Etenkin Seiskari
oli oivallinen etappipaikka, sillä sieltä oli matkaa Inkerin rannikolle kauppa-
kumppaneiden luo vain 18 kilometriä ja Kannaksen rantakyltiin 25 kilometriä.
Salakuljettajia otettiin kiinni sekä merellä että maalla. Kerran seiskarilaiset

tekivät ilmoituksen, että Etsivän keskuspoliisin miehet olisivat ampuneet erään inkeriläisen. Tämän hevonen ja lasti olivat pudonneet jäihin, ja miehen ruumis löytyi toisaalta ammuttuna. Samana talvena rajalta löydettiin myös terijokelainen salakuljettaja niin ikään ammuttuna. Kerran rajatarkastajat saivat kiinni terijokelaisen salakuljettajan ja kommunistien etappimiehen ampumalla häntä jalkaan. Mies oli yrittänyt paeta Viipurin vankikuljetusjunasta.¹⁰¹ Merireitti houkutti etenkin siksi, että maitse passirajan läpikulkeminen oli hyvin kontrolloitua suuntaan ja toiseen. Sekä seudun asukkaat että vierailijat tarvitsivat erityiset kulkuluvat, jotka piti hakea 2. divisioonan esikunnasta tai Rajamaan komendantilta Terijoen keskikylältä. Matka-anomuksia vastaanotettiin vain tunnin ajan arkipäivinä.¹⁰² Viranomaiset arvelivat tuskaantuneena, että kaikki kynnelle kykenevät rajaseudun asukkaat isännistä emäntiin, piiosta renkeihin ja rajavahdeista sotilaisiin harjoittivat salakuljetusta, ja että valtaosa salakuljettajista oli työväestöä.¹⁰³

Pakkosiirtolaisuutta ja pienviljelyä

Keskushallinnossa ja eduskunnassa seurattiin huolestuneena Kannaksen rannikon kehitystä maan itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen. Vuosina 1922–1924 työstettiin eduskunnassa kiihkeiden keskustelujen saattamana erityinen Rajaseutuohjelma, jonka pyrkimyksenä oli edistää raja-alueiden poliittista luotettavuutta poistamalla alueilta ei-toivottua vasemmistolaista ainesta. Kannaksen nimeäminen erityisalueeksi perustui toistuvasti saatuihin tietoihin rajalla tapahtuvista ammuskeluista sekä Kronstadtin alueen levottomuudesta sekä bolševikkikomennon arvaamattomuudesta. Poliittisten syiden ohella taloudelliset vaikuttimet motivoivat Suomen valtiota huomioimaan aluetta erityisen vahvasti. Vuoden 1918 Venäjän rajasulun ja 1920 Tarton rauhansopimuksen myötä katastrofaalisen työttömyyden tilaan joutuneet rannikkokylät oli elvytettävä uudelleen.¹⁰⁴ Alueelliset toimijat korostivat myös sivistyksellisten olojen surkeutta rannikkoalueella.¹⁰⁵

Kannaksen rannikkoseudun elinkeinomahdollisuuksia selvitettiin useissa komiteamietinnöissä, joissa yhdeksi ratkaisuksi nousi väestön pakkosiirtäminen eli poistaminen poliittisesti ja sotilaallisesti herkältä alueelta. Osittain siirtoja oli tehty kommunistiepäilyjen nojalla jo kohta sisällissodan jälkeen, mutta nyt mietittiin myös niin sanottujen tavallisten työläisten pakkosiirtoja, jotta alueen taloudellinen kantokyky elättäisi edes ne, jotka seudulle saisivat jäädä. Myös sotilaita viekoittelevia niin sanottuja kevytmielisiä naisia, ”naikkosia”, karkotettiin raja-alueelta.¹⁰⁶ Erityisen huomion tässä suhteessa sai Terijoen alue, jonka väestökehitystä seurattiin huolestuneena sisällissodan jälkeen,

Kannaksen ranta-alueita on tyhjennetty siviileistä sekä rauhan että sodan aikoina. Kuvassa terijokelainen äiti lapsineen pakomatalla syksyllä 1939.

ja niinpä vielä vuosina 1936–1937 toimeenpannuissa kartoituksissa pohdittiin vakavasti ”sisäisen siirtolaisuuden” ottamista käyttöön alueella.¹⁰⁷

Terijoen keskikylä oli koko itäisen Suomenlahden rannikkoseudun suurin ja tiheimmin asuttu kylä, jonka elämänmeno muistutti enemmän pikkukaupunkia kuin maalaiskylää. Sen väkiluku kasvoi vuodesta 1920 lähtien siinä missä muissa rannikkokylissä se laski. Vuonna 1935 keskikylän väkimäärä ylitti jo 5 000 asukasta. Seuraavaksi suurimmissa kylissä – Kuokkalassa, Koiviston Humaljoella ja Uudenkirkon Inossa – väkiluku oli laskusuunnassa vuosien 1920–1935 aikana. Syntyvyys ei Terijoen väkimäärää kasvattanut, vaan muuttoliike. Terijoen panostuksesta huolimatta koko rannikkoalue oli muuttotappiainen: vuosina 1920–1935 seudulta muutti sisemmäksi Suomeen

parituhatta ihmistä heikentyneen työllisyystilanteen vuoksi.¹⁰⁸

Rannikkoalueen maanomistusolojen kehittämistä suuresti haitannut Venäjän-aikainen lahjoitusmaajärjestelmä oli saatu päätökseen Terijoen seudulla 8.12.1902, jolloin rajaseudun lampuoteina tiloilla toimineet saivat perintökirjansa.¹⁰⁹ Tämä alkoi muovata littoraaleista asukkaista ”maakrapuja” eli pien- ja kääpiötilojen omistajia. Valtio ja maakuntapoliitikot alkoivat voimakkaasti tukea pienviljelykseen siirtymistä siitä huolimatta, ettei hiekkaperäinen maa ollut otollista viljelykselle: ”Kansallisuuskysymyksen kannalta on tärkeää, että Kannaksen maaperään saadaan juurrutetuksi suomalais-kansallinen talonpoikaisluokka.”¹¹⁰

Raja-alueen kunnista Terijoella oli vähiten viljelmiä, peltoalaa ja uudisviljelyksiä vielä vuonna 1920. Valtion tukitoimien seurauksena maanviljelys alkoi kuitenkin virotta, mitä osoitti uudisviljelyanomusten runsaus. Pääsyy innostukseen lienee vaihtoehtojen vähäisyys, mutta joka tapauksessa vuonna 1928 anomuksia tehtiin Terijoella 70, Koivistolla 79 ja Uudellakirkolla peräti 322.¹¹¹ Varhaista paikallista oma-aloitteisuutta todistaa se, että Terijoella perustettiin 1910-luvun alussa ensimmäiset vähäväkiset maataloudelliset yhdistykset, Sonniyhdistys,

Martta-yhdistys ja Maamiesseura, mutta vasta seuraavalla vuosikymmenellä järjestettiin näyttävämpiä Talonpojan päiviä ja Isäntä- ja emäntäpäiviä sekä ensimmäinen maatalousnäyttely 1931. Keskimääräinen tilakoko oli rannikkoalueilla pieni, noin kymmenen hehtaaria, josta kolmisen hehtaaria oli peltoa.¹¹²

Viljelyn näkökulmasta Terijoen seutu oli erityisen haastava. Seutu oli enimmäkseen (74 %) lentohiekkaa eli dyynialuetta. Hiekka valtasi pikkuhiljaa metsä- ja viljelysmaita alueella tyypillisten etelä- ja länsituulten avustamana eikä maataloutta nähty edistysaskeleista huolimatta seudulla tulevaisuuden ammattina. Vain vajaa 9 % terijokelaisista sai elantonsa maataloudesta 1935, vaikka uudisasutusta oli pyritty tukemaan moninaisin lainoin. Samaan aikaan tilatonta työväkeä oli enemmistö (56 %) ja virkapalkkaisia 32 %. Kalastajien osuus oli hiipunut runsaaseen 3 prosenttiin. Näköalattomaksi muuttuvista kylistä lähti miesväki satama- ja laivaustöihin Viipuriin, Uuraaseen, Kotkaan ja Helsinkiin tai maatyöläisiksi Vuoksenlaaksoon tai puolustusvoimien palvelukseen. Naiset puolestaan lähtivät palvelijoiksi ja liikeapulaisiksi Viipuriin, Helsinkiin ja Kotkaan. Paikkakunnalle muuttaneet taas olivat virkamiehiä, opettajia, armeijan palvelukseen tulevia ja pikkukauppiaita.¹¹³

Kotimaanmatkailun hurmio lyhyellä 1930-luvulla

Kannaksen rannikkoseudun talouselämä alkoi aktivoitua valtion purkaessa sisäisen passijärjestelmän ja kohdentaessa rahallista tukea pienviljelyyn ja kotimaanmatkailuun 1920-luvun jälkipuoliskolla ja 1930-luvulla. Matkailumainoksissa ajatukset käännettiin poliittisesti jännitteisestä arjesta raja-alueen merelliseen ilmeeseen, siihen liitettyyn illuusioon kulkemisen vapaudesta sekä moniaistisesti koetun vesielementin¹¹⁴ rauhoittavasta ja inspiroivasta kaukomaisemasta ja rannan esteettisestä viehättävyydestä.¹¹⁵ Yksiääninen matkailun ylistäminen perustui asetelmaan, että nyt sitä rakennettiin kotimaanmatkailijoiden eikä venäläisen rahan varaan. Paitsi taloudellista hyötyä korostettiin näillä seuduin erityisesti matkailun aatteellista merkitystä: sen arveltiin kumoavan ennakkoluuloja ja lieventävän vastakkainasetteluja Manner-Suomen ja rajaseutujen väliltä sekä luovan kansaan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kotimaanmatkailulla oli tietoinen isänmaallinen ja maanpuolustuksellinen kasvatustehtävänsä.¹¹⁶

Suhtautuminen Kannaksen rannikkoseudun matkailuun oli ollut poliittisista syistä hyvinkin ristiriitaista vielä 1900-luvun alussa. Yhtäältä paikalliset yrittäjät kuin myös matkailusta hyötynyt tavallinen väestö olivat juhlineet keisariajan venäläisten matkailijoiden varakkuutta, joka säteili suomalaisille raja-alueille. Toisaalta valtiolliset toimijat ja nationalistit moittivat venäläis-

Matkailijat ja paikalliset pääsivät katsomaan rannikkoa myös ilmasta käsin. Meritasolennätystä järjestettiin Terijoen rannoilta muun muassa vuonna 1929. Taustalla uimakoppien rivistö.

turistien vaikutuksia seudun elämänmenoon. Niin ikään maanomistusoloja tutkineen komitean mukaan Kannaksen rantamaiden ulkomainen omistus ja vieras kulttuurivaikutus olivat vieneet raja-alueen väestön henkiseen ja aineelliseen kurjuuteen. Paikalliset tilalliset olivat myyneet pienet maatilansa ja siirtyneet ”helpon rahan” hankintaan eli palvelemaan venäläisiä hiekkarantaturisteja. Esimerkiksi Terijoella oli myyty huvilapalstoja vuonna 1903 pääosin ulkomaalaisille 42 kappaletta, mutta 1907 jo 163 kappaletta. Kritiikistä huolimatta myös valtio myi surutta palstojaan rajapitäjistä ulkomaalaisille, vuoteen 1907 tultaessa jo 152 palstaa. Eniten itsenäisiä tiloja oli myyty sanottuun vuoteen tultaessa Uudellakirkolla (249), toiseksi eniten Kivennavalla (122), johon tuolloin laskettiin kuuluvaksi myös Terijoki.¹¹⁷

Maa-alueiden myynnit ulkomaalaisille olivat kasvattaneet kritikkojen mielestä rannikkoalueella vierashuviloiden eli ulkomaalaisten omistamien kesäasuntojen määrää huolestuttavasti. Vuonna 1908 Kivennavalla oli peräti 3 600 vierashuvilaa: Terijoen keskikylässä yksistään 1 200, ja muissa Terijoen pitäjään liitetyissä kylissä eniten Kuokkalassa 762, sitten Kellomäellä 500, Tyrisevällä 200 ja Ollilassa 440.¹¹⁸

Toisen venäläistämiskauden kokemuksista oppineena itsenäistyneessä Suomessa pitkän Kannaksen rannikon matkailua lähdettiin nostattamaan korosteisin sinivalkoisin värein. Hiekkaranta ulottui kaiken kaikkiaan Pietarin porteilta noin seitsemänkymmentä kilometriä Rajajoen rajalta Viipurin suuntaan, lähes Koivistolle. Leveydeltään kaistale oli noin puoli kilometriä.¹¹⁹ Larin-Kyöstin sanoin, se oli ”mainio, lakea hiekkaranta, männyn ja merensuolan tuoksu, ainainen vilpoisa tuulihenki kuumallakin säällä”.¹²⁰

Rannan tuntumaan alkoi nopeasti nousta hotellien ja majatalojen ketju. Rannan läheisyyteen ja rantatien varrelle oli noustatettu jo keisarivallan aikana useampia hotelleja, joilla oli suurelliset kansainväliset nimet, kuten Bellevue, Riviera ja Du Nord. 1920–1930-luvuilla suomalaisturistien aikana niitä nimettiin arkisemmin täysihoitoloiksi ja kylpylöiksi, kuten Leporanta, Puistola, Toivion täysihoitola, Merikylpylä ja Kultasen Marin kahvila. Terijoen rantaa korosti uljas Merikylpylä linnantapaisessa huvilassa. Sen vesiliukumäki viihdytti sekä lapsia että aikuisia, samoin kuin keilarata. Lisäksi turisteilla oli mahdollisuus turvautua kylpylän omaan lääkäriin ja hierojaan. Uskottiin lujasti, että Terijoen ilmanala ja merenranta paransivat yleisen heikkouden, liikalihavuuden, hermoston taudit, sydänvian, reumaattiset taudit, naistentaudit ja lasten kivut. Yksinkertaisena parannuskeinoja olivat aurinko- ja merikylvyt, hieronta, niin sanottu sairasvoimistelu ja mineraalivesien käyttö.¹²¹ Runoilija J. H. Erkkö (1849–1906) viihtyi hänkin Terijoen maisemissa: ”Täällä on luonto ja elämä sulaneet yhteen.” Viihtymisen syynä olivat myös venäläiset naiset, joihin runoilijan sanottiin olleen hyvin ihastunut.¹²²

Oli rannikolle saapumisen syy mikä tahansa, pian seudulle matkasi noin 20 000 kotimaista kesävierasta, joista useat viettivät koko kesän alueella.¹²³ Kannaksen rannikko oli palautunut suomalaiseksi: ”Nähdä Terijoki ja elää!” suitsutettiin *Terijoki*-oppaassa. Vuosina 1932–1938 eli lyhyellä 1930-luvulla kotimaanmatkailu eli Kannaksen rannikolla kuumementunutta *flow*-kauttaan.¹²⁴ Ajanjakso on hegemonisesti leimannut Terijoki-muistelmia.

Orastava luonnonsuojeluliike

1900-luvun alussa käynnistyi myös muutosprosessi, jonka jäljet näkyvät yhä tänäkin päivänä. Nimittäin ruohonjuuritasolla alkoi levitä ajatus siitä, että littoraalinen rannikkoseutu ei ollut enää vain leivän antaja vaan luonto itsessään oli arvokas ja säilytettävä. Terijoen seutu oli jo vanhastaan leimattu ”puhtaan veden paikaksi”, kuten englantilaisessa kartassa vuodelta 1751. Sitä aikaisemmassa, vuoden 1737 Ruotsissa painetussa kartassa aluetta kuvataan hiekkasärkkänä.¹²⁵

Kiinnostavasti Terijoella virisi toisen venäläistämiskauden aikana 1909 ensimmäinen paikallinen luonnonsuojelukeskustelu ja hento vihreä liike sen jälkeen, kun Suomen senaatti vuokrasi valtion omistamasta rannasta kaistaleen venäläiselle purjehdusseuralle. Seura oli jo edellisenä kesänä rakentanut rantaan aidatun alueen klubitalonsa suojaksi pääosin Venäjän valtion varoin.¹²⁶ Terijoen kyläkokous paheksui toimia, koska kyläläiset olivat aina pitäneet rantaa yhteismaana. Kansalaisaktiivi ja *Terijoki*-lehden toimittaja Mikko Uotinen, joka oli vuosisadan alussa mukana muun muassa työväenliikkeessä, otti lehdessään tiukasti kantaa rannan suojelemiseksi kyläläisten itsensä mutta myös kesävieraiden viihtyvyyttä ajatellen. Terijoella ei ollut hänen mukaansa muuta vetovoimatekijää kuin ”mahtava ja majesteetillinen” Suomenlahden ranta. Kyläiset asettivat toimikunnan pohtimaan, mitä pitäisi tehdä yhtäältä rannan yksityistämisen ja toisaalta liiallisen hiekan, soran ja saven ottamisen estämiseksi.¹²⁷

Tilanteeseen puuttuivat kylän maanomistajat, jotka halusivat palstoittaa rannan itselleen, minkä kyläkokous joutui hyväksymään. Marraskuussa 1909 kyläkokous päätti, että ranta jaetaan maanomistajien kesken, ainoastaan Terijoen keskikylän kohdalla oleva ranta olisi kaikille avoin. Näin ollen lähempänä rajaa olevat huvilayhdyskunnat, kuten Ollinpää, menettäisi yhteisrantaansa.¹²⁸ Kesällä 1909 Mikko Uotinen hankkiutui kyläneuvoston puheenjohtajaksi ja sai vietyä läpi rannan suojelulinjaukset. Ensinnäkin koko ranta-alue oli uudelleen mitattava vanhojen asiakirjojen mukaisesti ja toiseksi, rantamaalla olleet rakennelmat tuli poistaa. Erittäin tärkeänä pidettiin paikkakunnalla toimineen oluttehtaan ja muiden laitosten tuottamien jätevesien suuntaaminen muualle kuin merenlahteen, jossa ne turmelivat uimaveden ja levittivät muutenkin ”epäterveellistä ilmaa” lähiseudulle. Niin ikään päätettiin antaa erityinen määräys mereen laskevien ojien puhtaanapidosta. Liioin irtojätettä ei saanut enää karrata merenrantaan, ei talvella eikä kesällä. Lopuksi sovittiin esitettävän viranomaisille toivomus, että merenrannan vesirajasta aina 30 metriä ulapallepäin oleva rantakaistale tulisi suojella. Sieltä ei saisi ottaa hiekkaa, savea eikä kiviä, ainoastaan maanomistajat saattoivat hyödyntää niitä omiin tarpeisiinsa.¹²⁹

Samoihin aikoihin, kun kyläläisiä askarrutti rannan suojelu, kirjoitettiin venäläisissä lehdissä Pietarin toistuvista koleratapauksista. Niiden arveltiin johtuvan siitä, että pietarilaiset joivat saastunutta Nevan vettä. Sama vesi päätyi myös Terijoen rannoille. Olipa joku sikäläinen rouva päiviteltyt, ettei hän enää voisi uida Terijoella. Terijokelaiset pitivät kirjoitusta venäläismielisten ilkeänä propagandana ja perättömänä huhuna, mutta samalla muistuttivat, kuinka tärkeää oli pitää ranta puhtaana. Nyt viimeistään olisi ehdottomasti poistettava

kaikki merenlahteen johtavat likaviemärit ja saatava ojat kuntoon.¹³⁰ Haikeana muisteltiin vuosisadan vaihteen aikaa, jolloin vielä Suomenlahden rannikko avautui ”puhtaan keltahiekkaisista” rannoista ”hurmaavalle ulapalle”, joka oli kuin luotu ihmismieliä rauhoittamaan.¹³¹

Terijoen hiekkaa todellakin kuormattiin runsaasti rakennusaineeksi. Siitä oli osoituksena muun muassa rannan kävelytien sortuminen. Asiaa tutkinut komitea tuskaili vuonna 1908, että jos pienmaanomistajat eivät olleet kaataneet surutta metsiään huviloiden rakentajien tarpeisiin tai myyneet kaiken maa-alueensa tonteiksi, he viimeistään ”myyvät ruokamultansakin pelloiltaan huvila-asukkaiden puu- ja kasvitarhoihin”.¹³² Pietariin ja Inkeriin vietiin rannikkoalueelta ”halot, kivet ja hiekat”.¹³³ Otettiinpa sitä mukaan myös terveydellisistä syistä. Eräs helsinkiläinen rouva, joka oli hoitanut reumatismiaan paikkakunnalla, ihastui hiekan tervehdyttävään vaikutukseen siinä määrin, että vei sitä suuren laatikollisen pääkaupunkiin.¹³⁴

Vielä myöhemminkin, suomalaisen hiekkarantaturismin aikana, Terijoen kunta oli huolestunut mielivaltaisesta ja jatkuvasta hiekanotosta uimapaikoilta ja pystytti 1920-luvun lopussa ”uhkauskylttejä” rannoille estämään hiekan luvatonta ottamista.¹³⁵ Osa paikkakuntalaisista suosi hiekan pois ajamista. Näin esimerkiksi urheiluharrastuksen lisääntyessä. Oli rakennettava enemmän urheilukenttiä, jolloin irtonainen, pölyävä hiekka oli poistettava 20–30 senttimetrin syvyydeltä ja täyttävä savella ja soralla kenttien pohjan tukemiseksi.¹³⁶ Näin hiekan määrä rannikolla alkoi supistua vähin erin. Terijoen kohdalla hiekkaranta oli kaiken kaikkiaan kapea kaistale meren rannalla. Kunnan maa-alueen pituus Rajajoelta Uudenkirkon rajalle oli noin 24 kilometriä, mutta leveys kapeimmillaan vain nelisen kilometriä.¹³⁷

Uimavesien ja hiekkarantojen kohtalon lisäksi paikallisia huolestuttivat seudun metsät. Vuonna 1908 todettiin, että metsät olivat tuntuvasti harvenneet ja hivenneet.¹³⁸ Metsiköiden tilalle oli istutettu tosin puistoja, joiden kerrottiin kiinnostavan myös hiekkarantaturistien myönteisen huomion.¹³⁹ Eräs paikkakuntalainen on sittemmin muistellut Terijoen keskikylässä 1910-luvulla ollutta Palokunnan puistoa nostalgisin sävyin:

”Voin vieläkin mielessäni nähdä puiston valkoiseksi maalatun aidan, koi-vukujanteisiin johtavat koristeelliset portit, vihreät nurmikot, tenniskentät klubirakennuksineen, urheilukentän, laululavan ja sen takana jännittävän metsikön vaapukka- ja mansikkapaikkoineen.”¹⁴⁰

Mitä teollisemmaksi, mekaanisemmaksi ja kaupunkimaisemmaksi ihmisten elin- ja toimintaympäristö kävi, sitä nopeammin ihmisten suhde maaluontoon alkoi muuttua. Tästä on osoituksena muun muassa Societas Fauna et Flora Fennica -yhdistyksen kiertokirje toukokuulta 1921, ja saman sisältöinen

Syksyn 1924 myrskyn jälkeä Terijoella. Rakennusten tuhojen lisäksi menehtyi viisi henkilöä.

kehotus Suomen valtion luonnonsuojeluvalvojan allekirjoittamana maaliskuulta 1923. Lehtinen 'Luonto ja kotiseutu' julkaistiin *Karjala*-lehden välityksellä 1924 alueen luonnonsuojelun ystäville, ja siinä pyydettiin lähettämään tietoja seudun luonnosta. Valvoja halusi tietää, oliko havainnoitsijan kotiseudulla jokin luonnontilanne paikka, joka erityisesti ansaitsisi tulla säilytettäväksi jälkimaailmalle nykyisessä tilassaan ja kaipaisi suojelusta.¹⁴¹ Vastaavanlaisia lentolehtisiä levitettiin kansan keskuuteen muun muassa teemoilla 'Koulu ja luonnonsuojelu' ja 'Luonnonsuojelu ja maamies' sekä 'Luonnonsuojelu ja kulttuuri'. Vastuksia näistä keruista ei vielä 1920-luvulla juurikaan saatu.¹⁴²

Huolimatta suojelupuheista hakattiin seudun metsiä ahkerasti pitkin 1920-lukua,¹⁴³ mikä lisäsi maan eroosiota ja sai aikaan hiekkaisia tuulia. Muutoksia oli kuitenkin luvassa. Terijoen ranta sisällytettiin nimittäin hallituksen 19.4.1928 antaman säädöksen perusteella Karjalankannaksen suojametsäalueeseen, joka ulottui Rajajoelta Koiviston Humaljoelle. Päätöksen nojalla metsänhakkuu kiellettiin merenrantametsikön kaistaleella, jonka leveys vaihteli 200 metristä kahteen kilometriin Suomenlahden rannasta. Sääntö koski myös rantahietikkoalueita, missä suoja-alue mitattiin hiekkarannan reunasta 200

metriä maalle käsin, kuten Terijoella. Metsää ei saanut hakata suoja-alueella kuin lääninmetsälautakunnan kirjallisella luvalla.¹⁴⁴

Karjalankannaksen suoja-alueen perustamisella pyrittiin estämään edellisten vuosien metsien hävitys, jota oli tapahtunut myrskyjen aiheuttamien kaatojen – yksittäiset rantapuut kaatuivat helpommin kuin suojaava metsikkö –, lentohiekan leviämisen ja ihmisten harjoittaman metsänhaaskuun estämiseksi.¹⁴⁵ Sittenmin, marraskuun 1. päivänä 1937 astui voimaan päätös, jolla myös Seiskari ja Lavansaari julistettiin suojametsäalueeksi. Tuossa vaiheessa arvioitiin Terijoen tilojen metsistä peräti 66 % olevan huonokuntoisia.¹⁴⁶

Poliittisten käänneiden aiheuttamien harmien lisäksi Kannaksen rannikon väen kiusana olivat vuosittaiset ankarat syysmyrskyt. Erityisen tuhoisa ja ennen näkemätön hirmumyrsky ja tulva turmeli koko Suomenlahden rannikkoa syyskuussa 1924. Terijoella viisi ihmistä sai surmansa. Rannalta löytyi kuolleena alaston nuorukainen ja kaksi varttuneempaa henkilöä. Sokea nuori nainen tavattiin kuolleena veden valtaaman asumuksensa pihalta ruhjoutuneena kuin myös 14-vuotias parturintytär. Useat ihmiset olivat paenneet mökeistään pihalle, kun vesi oli alkanut nousta tupien lattioilla. Erään kalastajaperheen lapset olivat yksin kotona myrskyn noustessa. Vanhin tyttö juoksi hakemaan äitiään työmaalta veden noustessa tupaan, ja juuri ja juuri perheen pienemmät lapset saatiin pelastettua ikkunasta ennen mökin sortumista. Myrskyn laannuttua paikkakunta oli kuin taifuunin jäljiltä. Kymmeniä mökkejä, huviloita ja osa taloista tuhoutui kokonaan tai osittain. Suuret ikihongat olivat repeytyneet juurineen maasta. Puita oli katkennut niin paljon, että jälki näytti kaskan kaadolta. Lisäksi suuria määriä hiekkaa oli lentänyt kauas metsään. Rantaan oli ajautunut valtava merimiina ja suuria röykkiöitä maininkien tuomaa tavaraa, kuten rakennushirsiä, merimerkkejä, kalastusvälineitä, veneen kappaleita, pisteaitoja, talouskaluja ja vaatteita.¹⁴⁷

Rantatie Terijoen kirkonkylän ja Rajajoen välillä oli huuhtoutunut tulvassa parin kilometrin pituudelta näkymättömiin hiekan vyöryessä mereltä. Hiekat olivat nousseet kymmenisen metriä asutuksen suuntaan. Rantaan oli ajautunut myös suuri lasti kaalinpäitä sekä useita veneitä. Osa veneistä oli ajalehtinut Venäjän puolelle tavoittamattomiin. Myös Inossa ja Koivistolla sekä ulkosaarilla tuhot olivat suuria. Inon satama oli tuhoutunut kokonaan ja samoin osa rautatieraiteista. Rajavartiolaitoksen vene Ilmatar oli irronnut kiinnityksestään ja hävinnyt. Koivistolla myrsky oli heittänyt proomun päätielle ja rantaan paiskautuneesta laivasta kerrottiin löydetyn 30 menehtynyttä. Tytärsaarella ja Seiskarissa oli sielläkin valtavia tuhoja, ja Kotkan rannikkoa piirittivät myrskyn tuomat ajomiinat. Vanhojen ihmisten muistelujen mukaan vesi ei ollut koskaan noussut niin ylös, että olisi vienyt perunapelloistakin mullat, ranta-aitat,

veneajat, uimalaiturit, veneitä, heinäpaaleja ja puupinoja. Myös Kronstadtin edustalla upposi laivoja ja hukkui ihmisiä.¹⁴⁸ Luonto oli seudun asukkaille usein kaunis ja nautittava, mutta toisinaan se toi myös kuolemaa ja tuhoa.

Koska myrsky oli kohdannut pahiten vähävaraisia kyläläisiä, Terijoella organisoitiin avustustoimikunta ja järjestettiin kahdet vakavahenkiset juhlat, joiden lipputulot jaettiin myrskystä kärsineille.¹⁴⁹ Vaikka raivaustyöt aloitettiin kylässä heti myrskyn mentyä ohi, oli kylän ilme vielä vuonna 1927 muotopuoli eikä esimerkiksi rantatietä ollut saatu vielä kuntoon. Ankeaa ilmettä lisäsi se, että aikanaan pietarilaiselle ylhäisölle kuuluneet huvilat olivat käyttämättöminä alkaneet rapistua ja olivat korjaamattomia rajuilman jäljiltä. *Karjalan* kirjeenvaihtaja totesi myrskyn laannuttua, että Terijoki teki masentavan vaikutuksen tulijaan.¹⁵⁰ Vieraan näköiseksi ympäristö muuttui kuitenkin talvi- ja jatkosotien aikana ja sen jälkeisen venäläistymisen seurauksena. Eräs muistelija kirjoitti 1950-luvun käynnistään alueella, että hänen Terijokensa oli kadonnut.¹⁵¹

Johtopäätökset: Rauhaton, ristiriitaisten kokemusten rannikko

Kuten edellä olevasta nähdään, 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Suomenlahden itäinen pohjukka kuohui ja kuhisi aseellisten taistelujen räiskeessä, sotalaivojen ja miinanraivaajien risteillessä rannikolla ja pakolaisten¹⁵² pyrkiessä turvaan maitse, veneillä ja jäitä myöten Kronstadtista ja Pietarista. Kannaksen rannoilla tehtiin maailmanhistoriaa, jonka silminnäkijöitä paikalliset asukkaat tahtomattaankin olivat. Kun summataan littoraalisten yhteisöjen muuttuneita oloja, näyttäytyvät ne laajan lähdeaineiston valossa ristiriitaisilta. Seutu puserui yhteiskunnallisten murrosten myötä omanlaisekseen kulttuuriseksi ja geopolittiseksi maakaistaleeksi, välitulaksi sosialistisen punaisen Neuvostoliiton ja valkoisten hallitseman Suomen väliin. Ongelmalliset ajat alkoivat paikalliselle rantakansalle jo vuonna 1908 alkaneen toisen venäläistämiskauden, siihen liittyneen rajapitäjien Pietarin alueeseen liittämiskaasin ja 1912 säädetyn yhdenvertaisuuslain myötä.¹⁵³ Uhat ja vaarat vain kasvoivat rannikkoalueella maailmansodan ja Venäjän vuosien 1917–1922 sotaisuuksien ja valtataistelujen takia. Levoton, koko seudun asujaimiston olemassaoloa kyseenalaistanut ylimenokausi kesti vuosia (1908–1925), ennen kun koventuneesta militaristisesta kontrollista ja sisäisistä passijärjestelyistä vapautunut Terijoki pääsi jälleen rakentamaan tulevaisuuttaan.

Rannikkoalueiden jälleenrakennus tapahtui vahvassa valtiollisessa poliittisessa ohjauksessa, moninaisin aineellisten ja ideologisten tukijärjestelmien (kuten koulujen perustamisen, maanomistuksen uudelleen järjestämisen ja aitosuomalaisen kielipolitiikan) ja lainojen turvin.¹⁵⁴ Käytännön elämässä ran-

Suomalaisia sotilaita Terijoen suljetuilla hiekoilla kesällä 1942.

ta-asukkaiden lähimmät huolet liittyivät arkisempiin ongelmiin kuin ideologiseen taisteluun. Uusi raja 1918 sulki vapaan kulun Pietarin markkinoille, mikä tuhosi seudun tuottavimmat elinkeinot, rahdinajon ja monimuotoisen kaupan. Kalastuselinkeino alkoi sekin taantua nopeasti 1920 Tartossa määriteltyjen tiukkojen merialuerajojen vuoksi. Paikallisten harjoittama laaja-alainen ja ammattimainen salakuljetus kukoisti kymmenisen vuotta, mutta se saatiin tiukoilla kontrollitoimilla aisoihin 1930-luvun alkuun tultaessa.

1920-luvun taitteessa näytti siltä, että vilkas rannikkoseutu taantuisi moniongelmalliseksi syrjäseuduksi. Koska nuori itsenäisyyttään rakentanut Suomi koki raja-alueet erityiseksi ongelmakseen, alettiin rannikkoseutuja vahvistaa yhdistämällä ideologinen ja taloudellinen kehitystyö. Terijoen seudulla panostettiin pienimuotoiseen maanviljelykseen, jossa prosessissa entiset kalastajat ja rahdinajajat kiinnitettiin maahan. Tämä tuki valtion harjoittamaa oikeistolaista politiikkaa: arveltiin, etteivät maanomistajat äänestäisi sosialisteja. Merkittävimmäksi rannikkoseutujen elävöittäjäksi kasvoi kuitenkin matkailu 1920-luvun lopulta lähtien. Turismilla oli vuosikymmenten perinteet rannikko-

pitäjissä Pietarin yläluokan kesänviettoalueena, mutta tällä kertaa matkailijoita ei houkuteltu Venäjältä, vaan kotimaasta.

Laajaa kansallista, jopa kansainvälistä tunnettuutta saaneen Terijoen, Pohjolan Rivieran, turismin kehittämisen uhaksi ilmaantui kuitenkin pelko uimavesien saastumisesta. Lähivesistöä turmelivat Nevan kautta ja suoraan Pietarin kaupungista lasketut suodattamattomat jätevedet. Pietari oli vuosisadan vaihteessa pohjoisen Euroopan epäterveellisin kaupunki, jossa koleraepidemia tappoivat väkeä: kuvaavasti kaupunki sai kyseenalaista mainetta tautinimellä ”kolera Petropolitana”.¹⁵⁵ Myös omien kylien pienten teollisuuslaitosten päästöt joutuivat 1908 varhaisten paikallisten luonnonsuojelijoiden kritiikin kohteiksi. Itse rantoja turmeli vallattomaksi käynyt hiekan, soran ja kivien siirto rakennusten ja teiden raaka-aineiksi. Myös melu- ja äänihaitat kasvoivat rannikolla 1900-luvulle tultaessa, mikä jatkui toisen maailmansodan vuosiin saakka. Pitkin Inkerinmaan rantoja aina Kannaksen Inoon saakka ulotettiin tekosaarille ja rantakallioille rakennetut linnoitukset, joiden valonheittimet piiskasivat alinomaa kyliä ja harjoitusammunnat tärisyttivät ja toisinaan myös hajottivat rantatalojen ikkunoita.

Vaikka 1930-luvun turismin huippukauden Terijokea hiekkarantoinen on kutsuttu lukuisissa tieto- ja muistelukirjoissa nostalgisesti paratiisiksi, lumotuksi, aurinkoiseksi, terveelliseksi ja onnelliseksi rannikoksi, arkinen elämä paikkakunnalla oli 1920–1930-luvuilla toinen kuin matkailun *flow*-kupla antaa ymmärtää. Yhteiskunnallinen tila rannikkoalueella oli toiseen maailmansotaan saakka poliittisesti hyvin jännitteinen. Tilanne pingottui 1930-luvun lopulle tultaessa siinä määrin, että paikkakuntalaiset rakensivat Rajajoelta Laatokkaan ulottuvan 120 kilometriä pitkän piikkilanka-aidan idän uhkaa vastaan.¹⁵⁶ Venäläisten tankkien vyöryessä joen yli marraskuun lopussa 1939 aidalla ei ollut mitään merkitystä. Se murskautui säpäleiksi telaketjujen alle.

Jälkikirjoitus: Littoraalisesta yhteisöstä maakaupungiksi

Mitä tapahtui Kannaksen rannikolle sittemmin? 1900-luvun alkupuoliskon muutosprosessien jäljet näkyvät yhä vieläkin paitsi seudun dramaattisena sodanjälkeisenä venäläistymisenä myös itäisen Suomenlahden vesiluonnon muutoksina. Sanotaan, että Itämeri on ollut herkempi saastumiselle kuin muut meret johtuen sen vähäsuolaisuudesta, mutta pääsyynä veden huonoon kuntoon ovat joka tapauksessa ihmisten omat vesialuetta saastuttaneet toimet viimeisen reilun sadan vuoden aikana. Kuvaavasti kahden Itämeren pohjavesissä kulkevaksi aiotun venäläis-saksalaisen¹⁵⁷ *Nord Stream 2* -öljyputken alta raivattiin 2000-luvun alussa 90 sodanaikaista miinaa. Se ei sinänsä ole erikois-

ta, sillä olihan Suomenlahti sotien vuoksi yksi maailman miinoitetuimmista merialueista.¹⁵⁸ On arvioitu, että Itämeren pohjassa on yhäkin 50 000 tonnia ammuksia, miinoja, kranaatteja, pommeja ja säiliöitä sekä myrkyllisiä lentokonepommeja ja tykistökranaatteja. Saksan sotakalustoa upotettiin etenkin vuonna 1947 Itämereen rauhansopimusten mukaisesti. Sen jälkeen Itämerellä kulkijat valittivat kaasulle löyhkäävistä aluksista, ulapalla ajelehtivista aselaatikoista, sairastuneista kalastajista sekä rantaan huuhtoutuneista kuolleista kaloista.¹⁵⁹

Itämeri on sikälikin hauras, että se on matala, murtovetinen ja talvisin jäätyvä meri.¹⁶⁰ Se on myös vilkkaimmin liikennöityjä meriä maailmassa. Sotatoimien lisäksi meren saastuttajia ovat olleet Itämeren ympäröivät kasvavat kaupungit. Saastuttaminen alkoi jo 1900-luvun alussa, kun viljelijät alkoivat tekolannoittaa peltojaan aikaisempaa tehokkaammin ja jäämät valuivat tehtaiden viemäriverisien tapaan suodattamattomina mereen, kuten Terijoenkin tapauksessa. Pahimmillaan Suomenlahden veden pilaaminen oli 1960–1970-luvuilla, mutta vielä 2010-luvun alussa kirjoitettiin, että Itämeri oli sairas, se voi huonosti ja odotti vain pelastajaa. Siihen oli laskettu liikaa ravinteita, pohjaan oli painunut liikaa raskasmetalleja ja myrkkyjä, minkä takia merivesi oli paikoin sameaa, rannat limaisia ja kaislaisia. Kesäisin levää oli niin paljon rannoilla, että se näkyi jo satelliittikuvissa.¹⁶¹ Tilanne on yhä tämä, vaikka 1980-luvulta lähtien toiminut Itämeren suojelukomissio on pyrkinyt säätelemään päästöjä¹⁶² ja vaikka Suomenlahden itäisen rannikon alueen tilanne oli 2016 toimeenpannun tutkimuksen mukaan parantunut Venäjän onnistuttua vähentämään päästöjä. Vielä 2000-luvun alussa merialue Suursaaresta itään eli tutkimukseni kohteena oleva Kannaksen rannikkoseutu oli rehevämpi kuin muu Suomenlahti.¹⁶³

Tänä päivänä Zelenogorskin eli entisen Terijoen kesäisillä hiekoilla on hiljaista: siellä ei ole kalastusveneitä vierivieressä, kuten ennen, mutta sen sijaan kyllä venäläisiä loistoveneitä. Siellä ei ole veteen kirmaajia ja uimareita, vaikka matkailijoita on kaupungissa runsaasti. Veden saastuminen on tehnyt tehtävänsä. Suuret hotellit ja näyttävät kesähuvilat reunustavat metsikön ja puutarhojen halki kulkevaa maantietä; nopea moottoritie on vedetty kauemmaksi rannasta. Zelenogorskin väestö ei ole enää veden ja maan symbioosissa elävä yhteisö. Se elää ja toimii rannalla mutta ei katso merelle vaan maalle. Tilanne on tuttu muuallakin rannikkokaupungeissa. Ympäristöhistorioitsija John R. Gillis on osuvasti sanonut, että menneisyudessa elettiin rannan kanssa tietäen sen ominaispiirteet, nykyään asutaan rannikolla tuntematta edessä avautuvaa vesialuetta.

Viitteet

- 1 "Kaamea onnettomuus Terijoella". *Karjala* 27.6.1922.
- 2 Käsitteellä tarkoitin ajanjaksoa kesästä 1933 kesään 1939; Lähteenmäki 2015, 19.
- 3 Kronstadtin linnoitus perustettiin Pietari Suuren määräyksestä vuonna 1703 ja yhteisö sai kaupunkioikeudet 1723. Kronstadtin sotilasalueluonteen vuoksi suljetun kaupungin status purettiin vasta marraskuussa 1996, jolloin siitä tuli eksoottinen turistikohte. Osa Kronstadtin linnoituksesta on nykyään liitetty Unescon maailmanperintöluetteloon. Pietarin asukasluku oli jo 1915 pari miljoonaa. 2010-luvulla ylitettiin viiden miljoonan raja.
- 4 Topeliuksen innoittaman maisemakuvas- ton välityksellä on syntynyt yhteinen mutta samalla yksilöllinen visuaalinen ja emo- tionaalinen kartta kansallisesta alueesta. Häyrynen 2005, passim.
- 5 Paavolainen 2004, 94–99.
- 6 Kianto, Ilmari (1925). "Salaperäinen sopukka". *Suomen Kuvalehti* 12.9.1925, 1238–1239.
- 7 Terijoelle perustettiin lokakuussa 1918 oma Rajamaan komendanttivirasto, syyskuussa 1918 Terijoen Rajavartiopataljoona ja 1919 maan toiseksi suurin Etsivän Keskuspoliisin toimisto. Alueen sulkemisesta Lähteenmäki 2009, 148–220.
- 8 "Kuollut kylä. Entinen kesäinen Terijoki". *Suomen Kuvalehti* 5.7.1919, 614–615.
- 9 Ameel 2018, 73.
- 10 Väliätilan/-alueen/-aseman käsitteestä mm. Miklóssy & Smith 2019, xv–xvi.
- 11 Land 2007, 732; Naisten merityön kielto oli voimassa vuoteen 1955. Naisten rooleista merellä ja merimiesten vaimoina mm. Stanley 2016; Moring 1994; Mäenpää 2008; Hagmark-Cooper 2008; Frigren 2016.
- 12 Land 2013, The Coastal History Blog 1: What is the 'coast' in coastal history? October 24, 2013. (<http://porttowns.port.ac.uk/coastal-history-blog/>, viitattu 10.1.2021).
- 13 Pearson 2006, 355.
- 14 Kalastuskomitean mietintö Komiteanmietintö 1910:17, 242–243; Kalastajien asema Suomenlahden saaristossa. KM 1930:13, 16, 18, 23.
- 15 Pearson 2006, 354–358.
- 16 Lähteenmäki 2009, 9–10, 73–78.
- 17 Braudel 1972–73.
- 18 Tuorein esimerkki tästä suuntauksesta on kokoomateos Laatokka. Suurjärven kiehtova rantahistoria. Ks. Lähteenmäki 2021.
- 19 "Yrjö Kaukiainen". 375 humanistia. Helsingin yliopisto 29.10.2015. (<https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/yrjo-kaukiainen>, viitattu 13.1.2021).
- 20 Mm. Klinge 2007; Itämeren tulevaisuus 2010; Baltic Sea Action Group. (<https://www.bsag.fi/en/yhteystiedot/>, viitattu 1.2.2021).
- 21 DeLoughrey, Didur & Carrigan 2015, 1–32.
- 22 Mm. Veteen kirjoitettu 2018, 7–8; Thinking with Water 2013; Suomen Akatemian AKVA-hanke Water as Social and Cultural Space 2012–16; Suomen Akatemian hanke Living with the Baltic Sea in a changing climate: Environmental heritage and the circulation of knowledge 2018–22; Uusimmasta ympäristöhistoriallisesti painottuneesta rantatutkimuksesta ks. Lähteenmäki 2021, passim.; Kulttuuriorientoituneesta rannikotutkimuksesta ks. Kouri, Räsänen & Tynkkynen 2020.
- 23 Mikrohistoriallisessa tulokulmassa painottuvat etenkin ruohonjuuritason vuorovaikutteisuus, tiheä lukeminen, kontekstuaalisuus ja tutkittavan ilmiön kokonaiskuvan rakentaminen. Mm. Levi 1992, 93–113.
- 24 Mm. Pöysä 2015, passim.
- 25 Systemaattisesti läpikäytyt lehdet *Terijoki* 1908–09, *Karjala* 1919–1929, *Kannaksen Sanomat* 1926–27 ja *Kannaksen Lehti* 1927–29 digi.kansalliskirjasto.fi-palvelusta avainsanoilla Terijoki, rannikko, ranta,

- Suomenlahti; *Karjala* oli Viipurissa 1904–44 ilmentynyt Karjalan alueellinen päälehti, Kannaksen Sanomat oli kerran viikossa ja Kannaksen Lehti kaksi kertaa viikossa Terijoella ilmestynyt lehti. Terijoki oli viikoittain julkaistu paikallislehti.
- 26** Kesävieraiden kertomuksista koottu *Terijoki. Kadotettu paratiisi* (2004) sekä *Kotiseutumustoja I ja II: Terijoki. Paratiisi meren rannalla* (Karisto. Hämeenlinna 1982) ja *Terijoki. Unelma ennen myrskyä* (Karisto. Hämeenlinna 1984). Kaikkiaan 105 artikkelia; *Suomenmaa V* 1923, 249–253.
- 27** Viipurin läänin maatalouskomissiooni. KM 1908:26; Kalastuskomitean mietintö KM 1910:17; Karjalan kannaksen komitea. KM 1919; Kalastajien asema Suomenlahden saaristossa. KM 1930:13; Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisillä rannikkoseuduilla. KM 1938:5; Matkailukomitean mietintö. KM 4:1937; Kansallisarkisto (KA). Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto 1918–20.
- 28** Erityisiä Rajamaaksi nimettyjä sisäisen passirajan alueita olivat lokakuussa 1918 määritellyt Terijoki, Kivennapa, Rautu, Metsäpirtti, Uusikirkko, Kanneljärvi, Kuolemajärvi, Koivisto, Muolaa sekä vähän myöhemmin Sakkola ja Valkjärvi. Lähteenmäki 2009, 148–149.
- 29** *Flow*-ilmiöllä tarkoitetaan henkisesti huipentunutta vireystilaa, jossa huomio ja energia on suunnattu päämääräiseen tekemiseen ja asetetun tavoitteen saavuttamiseen, eikä tekijä koe ristiriitaa tavoitteidensa, ajattelunsa, tunteidensa eikä tekemisensä välillä. Ks. Venäläinen 2020; Ojanen 2002.
- 30** Möller 2018, 81–103.
- 31** ”Miinavaara Suomenlahdella”. *Uusi Suomi* 11.3.1923.
- 32** ”Miinavaara Suomenlahdella”. *Uusi Suomi* 11.3.1923; Kantanen 1984, 123–125.
- 33** ”Rannoille ajelehtineista ja vedessä kelluneista miinoista”. Rannikkopuolustuksen esikunnan kuulutus 16.9.1920. *Karjala* 19.9.1920.
- 34** Mm. ”Miinavaarat”. *Karjala* 9.8.1919.
- 35** ”Kaamea räjähdysonnettomuus Koivistolla”. *Karjala* 26.5.1921.
- 36** ”Miinavaarat”. *Karjala* 9.8.1919; KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Merkintäkirjoja 1918–20. Vahtikirjan merkintä 26.9.1919.
- 37** ”Vain Suomenlahden itäosissa tavataan nykyisin ajomiinoja”. *Uusi Suomi* 4.10.1924.
- 38** ”Kotkan edustalla miinavaara käynyt perin uhkaavaksi”. *Uusi Suomi* 28.9.1924.
- 39** ”Jälleen miinaonnettomuus”. *Karjala* 18.8.1922.
- 40** Valokuva. *Uusi Suomi* 10.6.1923.
- 41** Mm. ”Päivän uutiset”. *Karjala* 16.6.1921.
- 42** ”Rannikkomme puhdistus syvyysmiinoista jatkuu kun jäät ovat lähteneet”. *Uusi Suomi* 1.5.1924; Valtiopäivät 1919, Miinanetsintä. Hallituksen esitys 28. VP Asiakirjat II 1919, 1–7.
- 43** ”Miinat rannikoillamme”. *Kannaksen Sanomat* 26.8.1927.
- 44** ”Koivisto. Itä-Suomen paras merisatama”. *Kannaksen Lehti* 18.8.1928; ”Koivisto, maalaiskunta ja kauppa”. *Karjala* 1970, nro 37, liite 9. (<https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/koivisto.pdf>, viitattu 10.2.2021); Rossi 2003, 217–229.
- 45** Töissä kuoli vuosina 1944–50 yhteensä 28 miestä ja 32 vammautui. Erwes & Joutsenniemi 2004; Möller 2018, 92–102; Helsingin Katajanokalle on pystytetty miinanraivaajien työstä muistuttava sarvimiina-muistomerkki.
- 46** Retusaaren seurakunta oli virolais-suomalais-ruotsalainen ja se perustettiin 1836. Kirkkona toimi Nikolain kirkko. Väkiluku oli 540 suomalaista, 1 400 virolaista ja 90 ruotsalaista vuonna 1913. Seurakunta oli olemassa 1920-luvulle asti, mutta Kronstadtin kapinan tukahduttamisen jälkeen luterilaista asutusta ei juuri jäänyt Retusaarelle. Aleksandrova et al. 2012; Romanov et al. 1998.
- 47** Nykyään maitse kiertäen noin 50 km.
- 48** ”Kesäinen Terijoki”. *Terijoki* 28.7.1909.
- 49** ”Linnoitetaanko Terijoki”. *Terijoki* 4.9.1909.
- 50** Rozadeev et al. 1977, 114–117.

- 51 Eerola, Jari, Englannin laivastotoimet Itämerellä 1918–21. Helsinki 2001. (<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>, viitattu 15.1.2021).
- 52 Getzler 1983, 1, 205.
- 53 Ylikangas 2016, 40, 55, 57.
- 54 Ylikangas 2016, 60–63.
- 55 ”Englannin laivaston urotyö Kronstadtissa”. *Karjala* 19.8.1919 ja 28.8.1919; Eerola Jari, Englannin laivastotoimet Itämerellä 1918–21. Helsinki 2001. (<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>, viitattu 15.1.2021).
- 56 Eerola Jari, Englannin laivastotoimet Itämerellä 1918–21. Helsinki 2001. (<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>, viitattu 15.1.2021).
- 57 ”Kronstadtin pommituksen seuraukset Yhinmäellä”. ”Trotskin käynti Yhinmäellä”. *Karjala* 12.3.1921; ”Ulkopoliittiset viikon tapahtumat”. *Karjala* 13.3.1921. ”Muistelmia Karjalan vaiheista”. *Karjala* 1.1.1929; Ylikangas 2016, 40–67, 127, 178.
- 58 KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Merkintäkirjat 1918–19. Vahtikirjamerkinnät mm. 7.9.1919 ja 18.9.1919; Ylikangas 2016, 29, 70.
- 59 ”Englannin laivaston urotyö Kronstadtissa”. *Karjala* 19.8.1919 ja 28.8.1919; Eerola Jari, Englannin laivastotoimet Itämerellä 1918–21. Helsinki 2001. (<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>, viitattu 15.1.2021).
- 60 Paavolainen 2004, 96.
- 61 ”Kronstadtin patterit toiminnassa”. *Kannaksen Lehti* 28.7.1928.
- 62 ”Polsut pommittavat”. *Kannaksen Lehti* 1.9.1928.
- 63 1,5 meripeninkulmaa. Meripeninkulma on 1,85 kilometriä; KM 1930:13, 8.
- 64 ”Bolshevikkilaivasto manööverillä aivan Suomen rannikolla”. *Karjala* 3.9.1928.
- 65 ”Neuvostosotalaiva liikkunut taas aluevesillä”. *Karjala* 12.8.1929.
- 66 Lampén 2004, 72.
- 67 Tilli 1982, 67.
- 68 Cedercreutz 1982, 153.
- 69 ”Vallankumousliike Venäjällä”. *Kannaksen Lehti* 18.3.1921; Lähteenmäki 2009, 206.
- 70 KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Vahtikirjamerkintä 11.6.1919.
- 71 ”Maaseutukirjeitä, Ino”. *Karjala* 16.11.1929.
- 72 ”Uusikirkko”. *Kannaksen Lehti* 18.8.1928; Tutkimus käsitti Terijoen, Uudenkirkon, Kuolemajärven ja Koiviston kunnat. KM 1930:13, 7.
- 73 ”Suomenlahden itäosan kala-apajat”. *Karjala* 30.10.1926.
- 74 KM 1930:13, 8.
- 75 ”Kannaksen kalastajat”. *Kannaksen Lehti* 2.2.1929; KM 1930:13, 8.
- 76 KM 1938:5, 108.
- 77 ”Vanhoja kalastustapoja”. *Karjala* 19.3.1920.
- 78 ”Kalastuksesta Terijoella”. *Terijoki* 20.10.1909; KM 1930:13, 9–10 Koiviston kalastuksesta Rossi 2003, 277–300.
- 79 ”Ankara myrsky Koivistolla”. *Kannaksen Lehti* 9.8.1929.
- 80 ”Miehen ruumis ajautunut rannikolle Terijoelle viime myrskyssä”. *Kannaksen Lehti* 8.12.1928; KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Vahtikirja 1918–19. Vahtikirjan merkintä 29.4.1919.
- 81 ”Karjalan Kannasta kiertämässä”. *Karjala* 15.6.1928.
- 82 ”Vuodentulo läänissämme”. *Karjala* 6.11.1923; ”Työttömyyden lieventäminen”. *Karjala* 30.1.1929; ”Terijoen kalastajilla huono vuosi”. *Karjala* 27.10.1929.
- 83 KM 1930:13, 51.
- 84 ”Koivisto. Itä-Suomen paras merisatama”. *Kannaksen Lehti* 18.8.1928.
- 85 ”Kalakannan väheneminen Karjalassa”. *Kannaksen Lehti* 1.12.1928.
- 86 ”Kalastusopetuksesta”. *Karjala* 8.8.1922.
- 87 KM 1930:13, 18, 41–42, 49.
- 88 ”Sopimus salakuljetuksen vastustamiseksi”. *Karjala* 24.8.1925; Lähteenmäki 2012, 119–140; Piispa 2013, 71–76, 138–148.
- 89 ”Ulkosaarelaiset ja salakuljetus”. *Karjala* 10.5.1924.
- 90 ”Uusi salakuljetusreitti”. *Karjala* 20.12.1925 ja 6.12.1925; ”Väkijuomain salakuljetus tänä vuonna”. *Karjala* 12.8.1929; Lähteenmäki 2009, 170.
- 91 ”Pirtu-tulva Itä-Suomeen”. *Kannaksen Sanomat* 12.8.1927.

- 92** ”Viipurista ja Karjalasta. Mitä Venäjälle salateitse viedään ja sieltä tuodaan”. *Karjala* 11.1.1923.
- 93** ”Salakuljetus jatkuvasti vilkastumassa”. *Karjala* 31.12.1925.
- 94** ”Mies jäänyt hevosineen”. *Terijoki* 2.1.1909.
- 95** ”Maaseutukirjeitä, Ino”. *Karjala* 16.11.1929.
- 96** ”Salakuljetus jatkuvasti vilkastumassa”. *Karjala* 31.12.1925.
- 97** ”Sprillaivat vaihtavat lippua”. *Karjala* 25.9.1926.
- 98** Kansan arkisto. Jaakko Kiven (s. 1892) muistelmat.
- 99** Erityisen aktiivisen vuoden 1919 merkinnöistä Lähteenmäki 2009, liite 1, 458–461.
- 100** KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Merkintäkirjat 1918–1919. Vahtikirjamerkinnot mm. 6.12.1918, 1.2.1919, 3.–4.7.1919, 17.3.1919, 2.4.1919, 12.7.1919, 15.9.1919, 21.9.1919 ja 18.9.1919.
- 101** ”Kommunistien etappimiehen pidätys”. *Karjala* 6.11.1923.
- 102** ”Virallinen ilmoitus”. *Karjala* 19.3.1920.
- 103** Seiskarin salakuljetuksesta Rytkölä 2000; Piispa 2013, 71–76.
- 104** Ensimmäinen aloite tehtiin 1922 valtiopäivillä. Anomusehdotus nro 86 21.9.1922. Rajaseutujen sivistyksellisten ja taloudellisten olojen kohottamiseksi. Valtiopäivät 1922. Liitteet IV, 310–314; Ks. myös kanneljärveläisen maakuntapoliitikon, kansanedustaja Erkki Paavolaisen puheenvuoro 12.2.1925. Valtiopäivät 1925. Pöytäkirjat, 73–74; Edustaja Erkki Paavolaisen puheenvuoro 9.5.1924. Valtiopäivät 1924. Pöytäkirjat, 60–81; KM 1919, 3–11; Lähteenmäki 2009, 14–18, 148–167.
- 105** KM 1919, 9.
- 106** KA. Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto. Pataljoonan komentajan kirjeet 18.6.1919 ja 26.6.1919 ja vahtikirjan merkintä 18.6.1919.
- 107** KM 1938:5, 3.
- 108** KM 1938:5, 19–20, 22–24.
- 109** Lahjoitusmaat olivat laajoja maa-alueita, joita keisarille palveluksia tehneet ylimykset ja virkamiehet saivat Venäjän imperiumin aikana Kannakseltakin. Lahjoitusmaan omistajalla oli oikeus periä veroa alueen talonpojilta. Suomen suuriruhtinaskunta pyrki purkamaan nämä sitoumukset ja lunastamaan maat vuonna 1864 annetun valtiopäiväpäättöksen nojalla. Kivennavan pitäjän lahjoitusmaat (joihin Terijokikin tuolloin kuului), lunastettiin 1880-luvun lopussa ja vuonna 1902 saatiin päätökseen alueella perintökirjojen jako; Paaskoski 1997; ”Karjalan Kannasta kiertämässä II”. *Karjala* 15.6.1928; KM 1908:26, 8.
- 110** KM 1919, 7; Karjalan Kannaksen komitea (1919) ei ollut valtioneuvoston asettama, vaan Kannaksen aluepoliitikkojen kokoama toimintapiiri, joka julkaisi muukalaisvihamielisyttä ja maanviljelyksen tärkeyttä painottavan mietinnön vuonna 1919. Ks. myös Kalliomäki 2022, 131–171.
- 111** KM 1930:13, 18, 41–42, 49.
- 112** Terijoen pitäjän maatalous 1933, 21–23, 38.
- 113** KM 1938:5, 13–15, 24–25.
- 114** Lähteenmäki 2009, 317–352; Veselementin moniaistisesta kokemisesta Ilmolahti & Lähteenmäki 2021, 205–233.
- 115** Kaukomaisema on lähimaisemaa kauempana oleva, kaksiulotteisena nähtävä maiseman osa, jossa maiseman yksityiskohdat esiintyvät kokonaisuuden osina. Kaukomaisemassa keskeisiä ovat maiseman elementtien muoto ja mittakaava sekä maiseman vaihtelevuus. Mm. Lucas 1991; Urbis et al. 2019; Esteettinen kaukomaisema syntyi Terijoen rannikollakin vedestä sekä rannan muodoista ja kasvillisuudesta.
- 116** KM 1937:4, 9.
- 117** KM 1908:26, 2, 8, 9; Kalliomäki 2022, 131–171.
- 118** KM 1908:26, 10.
- 119** ”Mitä ehdoittaa hallituksen komitea Karjalan kannakselle”. *Terijoki* 9.10.1909.
- 120** Larin-Kyösti 2004, 70.
- 121** Larin-Kyösti 2004, 68–71.
- 122** ”Muistelmia Juhana Heikki Erkosta”. *Terijoki* 1.12.1909.

- 123** KM 1938:5, 67; Kotimaisen hiekkarantaturismin noususta Terijoella 1920-luvun lopusta. Lähteenmäki 2009, 224–231; Myös Kostiainen et al. 2004; Hirn & Markkanen 1987; *Terijoki. Lumottu ranta* 1987; *Terijoki. Unelma ennen myrskyä* 1984; *Terijoki. Paratiisi meren rannalla* 1982; Hämäläinen 1974.
- 124** Terijoki ja sen ympäristön opas 1932, 12.
- 125** Lähteenmäki 2009, 25.
- 126** KM 1930:13, 41.
- 127** "Suomenlahden ranta". *Terijoki* 17.2.1909; "Teriojen kyläkunnan kokous". *Terijoki* 20.11.1909.
- 128** "Kyläkokous". *Terijoki* 24.11.1909.
- 129** "Teriojen kyläneuvosto". *Terijoki* 15.2.1909; "Kyläkokous Terijoella". *Terijoki* 30.6.1909; "Kyläkokous Terijoella". *Terijoki* 28.7.1909.
- 130** "Lapsellisia huhuja". *Terijoki* 21.7.1909.
- 131** "Kesäinen Terijoki". *Terijoki* 28.7.1909.
- 132** "Kesäinen Terijoki". *Terijoki* 28.7.1909; KM 1908:26, 23.
- 133** "Uusikirkko". *Kannaksen Lehti* 18.8.1928.
- 134** "Teriojen hiekkaa Helsinkiin". *Kannaksen Lehti* 23.8.1929.
- 135** "Teriojen kunnanvaltuuston kokous". *Kannaksen Lehti* 3.5.1929.
- 136** "Urheilukenttä- ja urheiluloistamme". *Kannaksen Lehti* 21.7.1928.
- 137** "Terijoki". *Karjala* 1970, nro 25, liite 8, <https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/terijoki.pdf> (viitattu 2.1.2021).
- 138** KM 1908:26, 25.
- 139** Mm. Hämäläinen 1984, 28.
- 140** Sutinen Tauno, "Tennistä Terijoella". *Karjala* 1970, nro 25, liite 8, <https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/terijoki.pdf> (viitattu 2.1.2021).
- 141** "Kehotus luonnonsuojelun ystäville. Helsingissä toukokuussa 1921. Societas pro Fauna et Flora Fennica". *Karjala* 22.5.1921; "Kehotus luonnonsuojelun ystäville. Suomen valtion luonnonsuojeluvalvoja. Helsingissä helmikuussa 1924". *Karjala* 4.3.1924.
- 142** Kirjoittajana oli luonnonsuojeluvalvojaksi 1924 nimitetty Rolf Palmgren. KA. Suomen luonnonsuojeluvalvojan arkisto. Kirjeitä 1924–79. Kirjeet 10.1.1924 ja 15.3.1929.
- 143** "Maaseutukirjeitä, Ino". *Karjala* 16.11.1929.
- 144** Laki suojametsistä 196/1922; Säädös 116/1928: Päätös Karjalan Kannaksen suoja-alueesta 19.4.1928 perustuen 196/1922 lakiin; KM 1930:13, 18.
- 145** KM 1930:13, 18.
- 146** KM 1938:5, 90–91.
- 147** "Viipurista ja Karjalasta". *Karjala* 25.9.1924; "Yhä uusia tietoja äskeisen rajumyrskyn hävityksestä". *Karjala* 30.9.1924; "Maakuntakirjeitä. Kirje Terijoelta". *Karjala* 30.9.1924; "Kuvasarja tuhoista". *Suomen Kuvalehti* 11.10.1924, 1324–1325.
- 148** "Viipurista ja Karjalasta". *Karjala* 25.9.1924; "Yhä uusia tietoja äskeisen rajumyrskyn hävityksistä". *Karjala* 30.9.1924.
- 149** "Yhä uusia tietoja äskeisen rajumyrskyn hävityksistä". *Karjala* 30.9.1924.
- 150** "Terijoelta-Rajajoelle johtava rantamaantie". *Kannaksen Lehti* 11.2.1927; "Maaseutukirjeitä. Kirje Terijoelta". *Karjala* 30.9.1924.
- 151** Jurkka 1984, 51.
- 152** On sanottu, että Venäjä oli itäsuomalaisten Amerikka; Vuonna 1897 Venäjällä oleskeli noin 143 000 kansalaisuudeltaan suomalaista (inkeriläiset mukaan lukien), ja vielä vuonna 1926 määrä oli 135 000. Suomalaisia tuli Venäjältä yksistään vuonna 1918 takaisin Suomeen noin 4 500 Suomen kansalaista, ja Teriojen karanteenin läpikäyneitä muunmaalaisia vallankumouspakolaisia noin 1 600. Suomeen veti sekin, että Pietari vajosi maan sisällissodan aikana törkyiseksi, synkäksi ja laitaosiltaan aavemaiseksi. Suurin syy pakoon oli maan jyrkkä ideologia, pidätykset ja nälkä. Nevalainen 2002, 32, 117, 131; Kansainvälisestä pakolaisuudesta Engman 2007.
- 153** Ks. lähemmin Lähteenmäki 2009, 35–37, 61–95.
- 154** Lähteenmäki 2009, passim.
- 155** Laakkonen & Bolotova 2021, 135.
- 156** "120 kilometriä piikkilanka-aitaa Kannakselle". *Kannaksen Lehti* 21.10.1938, 2; "Kannaksen raja-aita valmis". *Kannaksen Lehti* 16.12.1938, 2.

- 157** "Putin's pipeline". *The Economist* 16.2.2019, 10.
- 158** Meribiologi Anu Lastumäen, Suomen ympäristökeskus, haastattelu. Toim. Anniina Wallius, "Suomenlahden vanhoissa miinoissa muhii yltyvä myrkkyriski – Raivaajien työ on käytännössä loputon". YLE. (<https://yle.fi/uutiset/3-10249921>, viitattu 16.1.2021).
- 159** Pohjoispää Monika, "Itämeressä tikittää aikapommi". *Tiede* 9/2012, 40–45.
- 160** Itämeren pinta-ala on 392 000 km² ja sen keskisyvyys vain 55 metriä; syvin kohta, Landortin syväne, on 497 metriä. Itämeri käsittää 1 600 km pitkän ja kapeimmillaan 190-kilometrisen vesialueen; Suomenlahti on tästä noin 29 600 km².
- 161** Turunen Petri, "Nasan pysäyttävä tieto Suomenlahdesta – vaeltava sinileväpyörre satelliittikuvissa". *Ilta-Sanomat* 24.7.2018.
- 162** Savolainen Jaana, "Sairas Itämeri odottaa pelastajaa". *Taloussanomati* 1.7.2012; *HS* Teema-numero toukokuu 2008.
- 163** Raateoja & Setälä 2016, passim. Gillis 2011, 16–18.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Kansan Arkisto

Jaakko Kiven (s. 1892) muistelmat.

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Suomen luonnonsuojeluvalvojan arkisto

Kirjeitä 1924–1979

Terijoen Rajavartiopataljoonan arkisto

Merkintäkirjat 1918–1920

Pataljoonan komentajan kirjeet 1919

Vahtikirjamerkinnot 1919

Painetut lähteet

Anomusehdotus nro 86 21.9.1922. Rajaseutujen sivistyksellisten ja taloudellisten olojen kohottamiseksi. Valtiopäivät 1922. Liitteet IV. Helsinki 1922, 310–314.

Cedercreutz Carl Johan (1982). "Terijoki kesävieraan silmin". *Terijoki. Paratiisi meren rannalla*, 153.

Hämäläinen Helvi (1984). "Säteilevät askeleet hiekalla". *Terijoki. Unelma ennen myrskyä*, 27–30.

Jurkka Sakari (1984). "Kesäkotini oli linnani!" *Terijoki. Unelma ennen myrskyä*, 43–51.

Kalastajien asema Suomenlahden saaristossa. Komiteanmietintö 1930:13. Suomenmaan kirjapaino. Helsinki 1931.

Kalastuskomitean mietintö 1910:17 (1911). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino 1911.

Kantanen Ahti (1984). "Vaarallisia leikkejä". *Terijoki. Unelma ennen myrskyä*, 123–125.

Karjalan kannaksen komitea. Komiteanmietintö 1919. Helsinki 1919.

Kotiseutumustoja I ja II (1922): *Terijoki. Paratiisi meren rannalla*. Hämeenlinna: Karisto.

Laki suojametsistä 196/1922; Säädös 116/1928. Säädöskokoelma. Helsinki 1922.

Lampén Ernst, (2004 [1924]). "Terijoen houkutukset". *Terijoki. Kadotettu paratiisi*, Helsinki: Tammi, 72–76.

Larin-Kyösti (2004 [1924]). "Suomen Riviera". *Terijoki. Kadotettu paratiisi*, Helsinki: Tammi, 68–71.

Matkailukomitean mietintö. KM 4:1937. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1937.

Paavolainen Olavi (2004). "Monikasvoinen Kannas, Suomen kaunein ja elämäniloisin rannikko".

Terijoki. Kadotettu paratiisi. Helsinki: Tammi, 94–99.

Paavolainen Erkki (1924, 1925). Puheenvuorot 1924–25. Valtiopäivät 1924 ja 1925. Pöytäkirjat,

73–74, 60–81. Helsinki 1924 ja 1925.

Suomenmaa V (1923). Viipurin lääni. Helsinki.

Taloudellinen tutkimus Suomenlahden itäisillä rannikkoseuduilla. Komiteanmietintö 1938:5. Helsinki:

Valtioneuvoston kirjapaino 1938.

Terijoen pitäjän maatalous (1933). Terijoki: Terijoen kirjapaino.

Terijoki ja sen ympäristön opas (1932). Terijoki.

Terijoki. Kadotettu paratiisi (2004). Toim. Ritva Heikkilä. Helsinki: Tammi.

Terijoki. Lumottu ranta. Kuvauksia Kannakselta ja Terijoelta (1987). Hämeenlinna: Karisto.

Terijoki. Paratiisi meren rannalla (1982). Hämeenlinna: Karisto.

Terijoki. Unelma ennen myrskyä (1984). Hämeenlinna: Karisto.

Tilli Kalevi (1982). ”Jäähyväiset Terijoelle”. *Terijoki. Paratiisi meren rannalla. Hämeenlinna: Karisto, 67.*

Valtiopäivät 1919, Miinanetsintä. Hallituksen esitys 28. VP Asiakirjat II. Helsinki: Valtionneuvoston kirjapaino 1919, 1–7.

Viipurin läänin maatalouskomissio. Komiteanmietintö 1908:26. Viipuri: Karjalan kirjapaino 1909.

Sanomalehdet

Kannaksen Lehti 1927–1929, 1938

Kannaksen Sanomat 1926–1927

Karjala 1919–1929

Terijoki 1908–1909

Internet-lähteet

Baltic Sea Action Group. (<https://www.bsag.fi/en/yhteystiedot/>, viitattu 1.2.2021).

Koivisto, maalaiskunta ja kauppala. *Karjala* 1970, nro 37, liite 9. (<https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/koivisto.pdf> viitattu 10.2.2021).

”Kaukiainen Yrjö” (2015). 375 humanistia. Helsingin yliopisto 29.10.2015. (<https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/yrjo-kaukiainen>, viitattu 13.1.2021).

Meribiologi Anu Lastumäen, Suomen ympäristökeskus, haastattelu. Toim. Anniina Wallius, Suomenlahden vanhoissa miinoissa muhii yltävä myrkkyriski – Raivaajien työ on käytännössä loputon. YLE. (<https://yle.fi/uutiset/3-10249921>, viitattu 16.1.2021).

Suomen Akatemian AKVA-hanke Water as Social and Cultural Space 2012–16. (www.aka.fi, viitattu 20.10.2021).

Suomen Akatemian hanke Living with the Baltic Sea in a changing climate: Environmental heritage and the circulation of knowledge 2018–22. (www.aka.fi, viitattu 20.10.2021).

Sutinen Tauno, Tennistä Terijoella. *Karjala* 1970, nro 25, liite 8. (<https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/terijoki.pdf>, viitattu 2.1.2021).

Terijoki. *Karjala* 1970, nro 25, liite 8. (<https://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/pitajaliitteet/terijoki.pdf>, viitattu 2.1.2021).

Tutkimuskirjallisuus

Ameel, Lieven (2018). ”Mahdollisuuksien maisema: Helsingin rantaviiva liminaaltilana”. *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*, toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja ja Arja Rosenholm. Helsinki: SKS, 73–92.

Aleksandrova, Je. L.; M. M. Braude; V. A. Vysotškaja & Je. A. Petrova (2012). *Istorija finskoi jevangelišesko-ljuterskoi tserkvi Inggermanlandii: 400 let, 1611-2011*. St. Peterburg: Gijol. Braudel, Fernand (1972–1973). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. New York: Harper & Row.

DeLoughrey, Elizabeth; J. Didur, & A. Carrigan (toim. 2015). ”Introduction: A Postcolonial Environmental Humanities”. *Global Ecologies and the Environmental Humanities*. New York: Routledge, 1–32.

Eerola Jari (2001). ”Englannin laivastotoimet Itämerellä 1918–21”. Helsinki, <http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>, viitattu 15.1.2021).

Engman, Max (2007). *Raja. Karjalankannas* 1918–1920. Helsinki: WSOY.

Erwes, Erik & Oiva Joutsenniemi (2004). *Me raivasimme Suomenlahden. Nuorukaiset miinanraivaajina Ahvenanmereltä Viipurinlahdelle*. Helsinki: Helsingin miinanraivaajakilta.

- Frigren, Pirita (2016).** *Kotisatamassa: Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa.* Jyväskylä studies in humanities. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Getzler, Israel (1983).** *Kronstadt 1917–1921. The Fate of a Soviet Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Gillis, John R. (2011).** "Filling the Blue Hole in Environmental History". *The Future of Environmental History. Needs and Opportunities. RCC Perspectives* 3/2011, 16–18.
- Hagmark-Cooper, Hanna (2008).** *Avsked och återseende. Sjömanshustruns liv under 1900-talet.* Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Hirn, Sven & Erkki Markkanen (1987).** *Tuhansien järvien maa: Suomen matkailun historia.* Helsinki: Matkailun edistämiskeskus.
- Hämäläinen, Vilho (1974).** *Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla.* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Häyrynen, Maunu (2005).** *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen.* SKST 834. Helsinki: SKS.
- Ilmolahti, Oona & Maria Lähteenmäki (2021).** "Laatokka moniaistisena luontokokemuksena". *Laatokka. Suurjärven kiehtova rantahistoria*, toim. Maria Lähteenmäki. Helsinki: SKS, 205–233. (<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/48830/laatokka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, viitattu 12.11.2021).
- Itämeren tulevaisuus* (2010), toim. Saara Bäck, Markku Ollikainen, Erik Bonsdorff, Annukka Eriksson, Eeva-Liisa Hallanaro, Sakari Kuikka, Markku Viitasalo & Mari Walls. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliomäki, Majjaliisa (2022).** "Pakkotyötä ja vorniekkvoja, taiteilijoita ja poliitikkoja: Pietarin vaikutus Merikarjalan itäosassa". *Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka*, toim. Pekka Suutari. VSKST 24. Helsinki: VSKS, 131–171.
- Klinge, Matti (2007).** *Itämeren maailma.* Helsinki: Otava.
- Kostiainen, Auvo; Janne Ahtola; Leila Koivunen; Katariina Korpela; Taina Syrjämaa (2004).** *Matkailun ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhailta ajalta nykypäivään.* SKST 977. Helsinki: SKS.
- Kouri, Jaana; Tuomas Räsänen, & Nina Tynkkynen (toim. 2020).** *Muutoksen tuulet ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen.* SKST 1462. Helsinki: SKS.
- Laakkonen, Simo & Alla Bolotova (2021).** "Ristiaallokossa: Laatokan pilaantumisen ja suojelun historiaa". *Laatokka. Suurjärven kiehtova rantahistoria*, toim. Maria Lähteenmäki. SKST 1469. Helsinki: SKS, 131–161. (<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/48830/laatokka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, viitattu 12.11.2021).
- Land, Isaac (2007).** "Tidal Waves: The New Coastal History". *The Journal of Social History, vol 40*, issue 3, 731–743.
- Land, Isaac (2013).** "The Coastal History Blog 1: What is the 'coast' in coastal history?" *The coastal History Blog*. October 24, 2013. (<http://porttowns.port.ac.uk/coastal-history-blog/>, viitattu 10.1.2021).
- Levi, Giovanni (1992).** "On Micro-History". *New Perspectives on Historical Writing*, toim. Peter Burke. Pennsylvania University Press. University Park, 93–113.
- Lucas, O. W. R. (1991).** *The Design of Forest Landscapes.* Oxford: Oxford University Press.
- Lähteenmäki, Maria (2009).** *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944. Historiallisia tutkimuksia* 243. Helsinki: SKS.
- Lähteenmäki, Maria (2012).** "Cows, Guns and Bolsheviks. Smuggling in the Borderland between South-East Finland and St. Petersburg". *Imagined, Negotiated, Remembered. Constructing European Borders and Borderlands*, toim. Kimmo Katajala & Maria Lähteenmäki. Zürich: LIT, 119–140.
- Lähteenmäki, Maria (2015).** "Sa nuori, itsevarma nykyisyys". *Historian kosto*, toim. Henrik Meinander. Helsinki: Siltala, 18–34.

- Lähteenmäki Maria (toim. 2021).** *Laatokka. Suurjärven kiehtova rantahistoria*. SKST 1469. Helsinki: SKS. (<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/48830/laatokka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, viitattu 12.11.2021).
- Miklóssy Katalin & Hanna Smith (2019).** "Introduction". Strategic Culture in Russia's neighborhood, Eds. Katalin Miklóssy & Hanna Smith. London: Lexington Books, xv–xxiii. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uef-ebooks/reader.action?docID=5899744&query=in-between+space>, viitattu 12.11.2021).
- Moring, Beatrice (1994).** *Skärgårdsbor: Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Mäenpää, Sari (2008).** "Naisten merityön rajoittaminen ja matkustajalaiva liikenteen kehitys Suomessa 1900-luvun alusta". *Täkillä, koneessa ja byssassa. Merenkulkijan elämää ennen ja nyt*. Nautica Fennica 2007–2008, toim. Sari Mäenpää, Johanna Aartomaa & Ismo Malinen. Helsinki: Museovirasto.
- Möller, Gunnar (2018).** "Minkriget i Östersjön under världskriget och den internationella efterkrigsminsvepningen." *Sjöfarten i krig*. toim. Nils Erik Villstrand & Kasper Westerlund. Meddelanden från Sjöhistoriska institutet vid Åbo Akademi nr 35. Åbo: Åbo Akademi, 81–103.
- Nevalainen, Pekka (2002).** *Punaisen myrskyn suomalaiset*. SKST 867. Helsinki: SKS.
- Ojanen, Markku (2002).** *Elämän mieli ja merkitys*. Helsinki: Gummerus.
- Paaskoski, Jyrki (1997).** *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826. Bibliotheca Historica 57*. Helsinki: SHS.
- Pearson, Michael (2006).** "Littoral Society: A concept and the Problems". *Journal of World History vol 17 (2006:4)*, 353–373.
- Piispa, Heikki (2013).** *Lavansaari – Itäisen Suomenlahden villit vuodet*. Helsinki: SKS.
- Pöysä, Jyrki (2015).** *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Kultaneito XVII*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Raateoja, Mika & Outi Setälä (toim. 2016).** *The Gulf of Finland Assessment. Reports of the Finnish Environment Institute no 27*. Helsinki.
- Romanov, Oleg; Jelena Meleşenko; Alexandre Plaksiev; Andrei Jermolinski; Tapani Kajaste, & Merja Härö (1998).** *Kronstadt – historia ja tulevaisuus / Kronshtadt – History and Future*. Helsinki: Taifuuni.
- Rossi, Leena (2003).** *Koiviston arkielämä 1880-luvulta 1930-luvulle*. Helsinki: Koivisto-säätiö.
- Rozadeev, B. A.; R. A. Somina, & I. S. Klescheva (1977).** *Kronstadt. Arhitekturnyj ocherk*. Leningrad: Strojizdat.
- Rytkölä, Petri (2000).** *Saarelaisyhteisö kriisissä. Seiskarilainen pirtun salakuljetus 1920–32*. Suomen historian painamaton pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Stanley, Jo (2016).** *Women at Sea, 1750-today: From Cabin 'Boys' to Captains*. Stroud: History Press.
- Thinking with Water* (2013). Eds. Cecilia Chen, Janine MacLeod & Astrida Neimanis. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Urbis, Arvydas; Ramunas Povilanskas; Rasa Šimanauskiene & Julius Taminskas (2019).** "Key Aesthetic Appeal Concepts of Coastal Dunes and Forests on the Example of the Curonian Spit (Lithuania)". *Water* 7.6.2019. (<https://www.mdpi.com/2073-4441/11/6/1193>, viitattu 12.11.2021).
- Veteen kirjoitettu*. Veden merkitykset kirjallisuudessa (2018), toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. SKST 1441. Helsinki: SKS.
- Venäläinen, Jussi (2020).** *Flow-tila - Tietotyön viisain vaihde*. Helsinki: Fitra.
- Ylikangas, Mikko (2016).** *Mainio pikku sota. Brittilentäjät Suomessa 1919*. Helsinki: Atena.